

नेपाल देशको इतिहास

(गताङ्कको बाँकी)

यी राजाका पालामा राजधानीसमीपमा कुकुरले नर-मांस ल्याई भक्षण गरिदिदा उपद्रव भयो भनी धेरै कुकुरलाई मारिदिए । त्यसपछि दैवसंयोगले शीतलादेवी बाह्र वर्षसम्म अपमान गरेका रिसले नेपालखाल्डाभिन्न प्रवेश भइन् । अनि असंख्य बालकहरू मरी दाहादि गर्न मनाही हुँदा वागमती, विष्णुमती, प्रभावती आदि नेपालका नदी-नाला सबै रक्तमांसमय भए । त्यसकारण दुर्गन्ध बढ्दा त्यहाँ कसैले स्नान गरेनन्, जलको स्वाद पनि बिग्न्यो । गाडेको मुर्दा उठाई रक्तमांस खाने गिद्धहरू पनि अपच भई मरे । खोपेका असी नब्बे वर्ष भएका बूढाबूढीहरू पनि फेरि बिफर आई मरे । त्यस्तो भए तापनि अकस्मात् ठूलो बर्साद हुँदा बाढीले सब मुर्दा बगाउँदा सुगन्ध भयो । यसै बखतमा दरवारभिन्न पनि शीतला प्रवेश हुँदा श्री ५ महाराज गीर्वाणयुद्धविक्रम शाह पनि त्यसै बेथाले १८ वर्ष राज्यको भोग गरी विक्रम संवत् १८७३ साल मार्ग शुद्धि १ रोज ७ का दिन २।३ घडी दिन चढ्दा श्री पशुपति आर्यघाटको जलयोग पाई असंख्य दानपुण्य गर्दै स्वर्ग भए । महारानी सती भइन् । दुनियांहरूले पनि सनातन चलेबमोजिम मुण्डन, जूठो, बरखी बारे ।

राजेन्द्रविक्रम शाह

महाराज गीर्वाणयुद्धविक्रम शाहका पुत्र राजेन्द्रविक्रम शाह गादीमा बसे । यिनले २९ वर्षसम्म राज्यको भोग गरे । यिनका महारानी जेठा साम्राज्यलक्ष्मीदेवी र कान्छा थिए । यी महाराजले बाजेज्यू र बुबाज्यूका पाला-देखिका मुख्तियार जनरल भीमसेन थापालाईनै थामिदिए र उनैका तजवीजले राजकाज चलाए । यी महाराजले श्री

पशुपतिनाथ र श्री गुह्येश्वरीको बिग्रेको छत्र जीर्णोद्धार गरे । सिभूको लिंगो पनि बिग्रेको हुनाले लासाको लामा बोलाई धेरै धन खर्च गरेर उसैबाट शालवृक्षको ठूलो लिंगो बनाई जीर्णोद्धार गरे । मन्त्री भीमसेन थापाले पनि श्री पशुपतिनाथका दक्षिण दरवाजालगायत तीन दरवाजामा सुन चाँदीका ढोका बनाई चढाए । एकातिर बाँकी रहेको ढोका सुब्बा कुलानन्द ढाले बक्सार्ई चाँदीको ढोका बनाई चढाए । त्यसपछि श्री पशुपतिनाथको दरवाजा भित्र-बाहिर सबैतिर रौप्यमय भयो ।

विक्रम संवत् मा जनरल भीमसेन थापाले भालाथलीमा एक सय पचपन्न खेत छाउनी नाउं गरेको ठूलो मैदान बनाए । त्यहाँ सिपाही बस्न र कोतखानसमेत हुने गरी चारैतर्फ गिर्दा लगाएर सिलखान भन्ने सुन्दर शाला बनाए । किनारातर्फ पोखरी बनाई ठाउँ ठाउँमा तख्ता र सुन्दर सुन्दर फलफूलहरूसमेत लगाए । पोखरी-पीछे रङ्ग रङ्गका माछाले बहुत मनोहर गराए । त्यहाँ खजाना, बन्दूक, हातहतियार, तोप, गोला, गिराव, भाला, इत्यादि लाखौं जंगी खजानाहरू थन्क्याई फौजहरूको आलोपालो गरेर पहरा राखे ।

यिनैका पालामा जयवागीश्वरीका मन्दिरभिन्न चोर पसी गहना चोरेको थियो । दुइ वर्षपछि बांडागाउँमा ठूलो मुगाको माला र चाँदीको जन्तर बेचन लागेको वेलामा दसी फेला पारी केरकार गर्दा केही गहना पाइए, केही पाइएनन् । पाइएका रुपियां र गहना नयां बनाएर भण्डारमा थन्क्याई चोरलाई मारे ।

मन्त्री जनरल भीमसेन थापाले पनि मुलुकको र फौजको स्थिति बाँध्ने मन गरे । राजा बक्सार्ई ७९ सालमा

आफना प्रतीत हितका मुख्य कारिन्दा मुलुकी खरिदार गुणवन्तबाट मुलुकभरमा अधि नभएको जांच पठाई जांचेर खेतमा कुत धान, गहुं, अधियां, ठेक, घ्यूखानी भन्ने मोही-हुरूका राजीको लिखत लिए । खला १ को ठेकीको चार-दामबापत १ पैसा लिने रीत गरी जम्माबन्दी खडा गरे । त्यसमा जागीरदारलाई यति, सरकारमा आउने यति भन्ने लेखी लालढड्डा, मोठढड्डा भन्ने नाउँ राखे । ८२ सालका बालीदेखि जागीरदारका पुर्जा, तिर्जामा कुत, अधियां, ठेक जो हो यति भन्ने ठेकियो र मोही तलसिङको ऋगडा पनि नपर्ने भयो । पाखाको ठेकमा हल १ को मोहर १, पाटे १ के मोहर १११, कोदाले १ के मोहर ११ का दरले सेर्मा तिर्नु, घरबारी नखोस्नु र हानाहान पनि नगर्नु भन्ने बन्दोबस्त बाँधे ।

संवत् १८८० सालमा मीन राशीमा सप्तग्रह बसेका प्रभावले नेपालमा विसूचिका महामारी रोग प्रवेश भयो । वैशाख महीनादेखि एक एक शहरमा दिनप्रति सय डेढसय मानिस मरे । बजारमा मान्द्रो शून्य हुँदा नेवारहरूले मुर्वा पोका पार्न पाएनन् र राजा बक्सार्ई गुन्द्री, सुकुल, घुम जे पायो उसैमा पोका पारी मुर्दा उठाउने गरे । यस रोगको प्रवेशकालदेखि शान्त नहुन्जेलसम्म ललितपुरका सर्वेश्वरको लिंगमा विभूत लगाए जस्तो फुस्रो देखियो । जलले पखाल्दा पनि सुकेपछि हातमा सफेद लाग्ने भइरह्यो । यसै सप्तग्रह जोडिएका फलले पूर्वदिशामा ढाकाशहर पनि डुब्यो ।

नेपाली संवत् १८४५ सालका दसैँमा फूलपाती लिन जाने दिनदेखि ठूलो बर्षाद भई विशंक्रुतर्फ धेरै पहिरो गयो । खोलानालाले धेरै बढेर कैयौं गाउँ बगाई लगे । फूलपाती लिन जाने मानिस पनि छरीमा परी मरे । दसैँलाई बेचन ल्याएका खसीबोकाहरू पनि धेरै मरे । यसै सालमा माघ-महीनाभर ठूलो बर्षाद भई पूर्वतर्फ धेरै मूल फुटे । पश्चिम कृष्णागंडकीमा पहिरो आई दुइ महीनासम्म जल थुनियो । खुलेपछि त्यस नदीका किनारका पर्वतहरूमा तस्वीर, गहना र भांडावर्तनहरू धेरै पाइए ।

यसै सालमा यमपंचक प्रारम्भ भएका दिनमा अहो-रात्र सानो भूकम्प गयो । त्यसपछि महीना दिनसम्म हर-रोज दिनमा ७।८ र रातमा ७।८ फेरा भूकम्प हुँदै रह्यो ।

यी महाराजले लोकोपकारका निमित्त दानप्रदान र शान्ति-स्वस्ति गर्दा नेपालमा धेरै उपद्रव शान्त भए । यी महाराजले प्रथम श्री पशुपति र श्री गुह्येश्वरीको दर्शन गर्नु जांदा अधिका राजाहरूले नगरेको नित्य एक एक रुपियां भेटी चढाएका हुनाले त्यो रीत अहत्तक चलेकै छ । फेरि महावारणी योग पर्दा यी महाराजले लोकजयार्थ धरै दान-पुण्य गरे ।

मन्त्री जनरल भीमसेन थापाले पनि टुंडिखेलमा राम्रो ठूलो हवेली र बघैँचा बनाई बागदरवार भन्ने नाउँ राखे । त्यहाँ भीमभक्तेश्वर बाणलिंग स्थापना गरी शिवालय बनाएर पूजा चलाए । त्यस बागदरवारका अगाडि सुनधारा, सुन्दर तलाउ, धरहरा आदि बनाए । फेरि रिडीमा आफ्नी महतारी सत्यरूपादेवीका नाउँबाट सत्येश्वर महादेव स्थापना गरी गूठी राखे । महाराजबाट पनि श्री गुह्येश्वरीमा सुवर्णसिंह खम्बसंयुक्त गरी चढाइयो ।

अधि राजा प्रताप मल्लले बनाएको मोहनचोक दरवार पुरानो हुँदा रंगमहल गरी नयाँ बहुत राम्रो गरी बनाए । मन्त्री भीमसेन थापाले पनि अब मध्येसतर्फको रैतानी बन्दो-बस्त गर्नु भनी ८५ सालमा महाराज बक्सार्ई मुलुकी खरिदार गुणवन्तबाट बन्दोबस्त गराउँदा तीन लाख जम्मा-बन्दीमा दुनियाँलाई राजी राखेर सात लाख बढाएर पञ्च-शाला भन्ने नाउँ राखी सात जिल्लाको दस एघार लाखको जम्माबन्दी खडा गरे । यही रीतले चितवन र बुटवलतर्फको पनि जंमामा लाखौं बढाए । खेतका कुतमा हानाहान मात्र हुनाले पनि दुनियाँ खुशी राजी गराई लाखौं धान र लाखौं खेत बढाएर राजाको ढुकुटी भरे ।

अधि स्वामीज्यूका खास तैनाथ कालीबक्स १०८८, श्रीनाथ ८८८ जम्मा जवान १९७६ लाई ६६ सालमा लालढड्डा भएपछि ६९ सालमा कम्पनीको पल्टन भन्ने नाउँ रह्यो । यी महाराजका पालामा सालसाल कम्पू बढाउँदा पल्टन ७ का जवान २१७, नाल ६१०९, लातिमा १९०५ जम्मा जवान ८२३१ खडा गरे । कम्पनीमा नेपाल पूर्व, पश्चिम गौँडा गौँडामा रहेका ४० कम्पनी थिए । पल्टनलाई दरिएका जागीरमा खोलो, पहिरो भै बेकायमी भएमा त्यसको सट्टा पनि दफदरबाट सालिन्दा पाउने भए । यो काम गर्दा खुशी भई महाराजले मुलुकी खरिदार गुण-

बन्तलाई मध्येस पहाडमा बित्ता दिए । पहाडतर्फका भागको पनि इजरा अमानत लिई जो गर्नुपर्ने बन्दोबस्त मिलाएर सबै प्रजालाई राजी तुल्याई राखे । फेरि जगा जगामा सडक बनाए । यी मुलुकी खरिदार र देवीभक्तलाई सात-फेरा कलकत्ता पठाई कम्पूलाई अधि नभएको टोप, कुर्था, चुस्ता, सेली किकाएर बर्जामाफिक दिई पल्टनलाई शोभायमान गराए । बग्गी, घडी, तस्वीर आदि चीजबीजहरू लाखौं लाख रुपियाँको किकाई नेपालमा देशी नबसा गराए । यी बजीर बहुत अकलमन्द, अगम बुद्धि भएका, हडबड नगरी काम गर्ने, बुझी ठहराई मात्र काम गर्ने, छोटाबडाको दिल बुझ राखी मात्र कामकाज गर्ने, बहुत निसाफी मन्त्री थिए । यस्ता मन्त्री पाउँदा यी महाराजले बहुत सुखसंग राज्य भोग गरिरहेका थिए ।

संवत् १८८६ साल आश्विन शुदि ७ मा यी महाराजका ऋषेष्ठपुत्र सुरेन्द्रविक्रम शाह पैदा भए । ८८ सालमा विश्व-केतुको लिंगो ढल्यो । यसै साल वैशाख वदि १४ रोज ५ मा श्री दक्षिणकालीका मूर्तिमा गई बौलाहाले खड्गले हान्यो । यसै साल श्रावण शुदि १० मा लाहुरका कामका निमित्त दरवारबाट मानिसहरू खटिई गए । यसै साल आश्विन शुदि २ रोज ६ मा कर्णेल माथवरसिंह थापाले खानी र दुइ पल्टन तैनाथ पाए । उसका जगेरा किकायतले मुलुकी खरिदारले ८८ साल आश्विन शुदि १३ रोज ४ मा नयाँगोरख पल्टन थप्ने मोहर गराई पल्टन १ खडा गरे । यी जनरल भीमसेन थापाले बोर्लाङ थुम बित्ता किनी लगनदरवारका छाँटको ठूलो घर र बर्षेचा बनाए ।

यसै साल पौष शुदि १५ रोज ३ मा महाराजका माहिंला पुत्र उपेन्द्रविक्रम शाह पैदा भए । यसै साल माघमा जनरल भीमसेन थापाले आफूले बनाएका बुंकोटका भीमवीरेश्वर महादेवका मन्दिरको र पुलको प्रतिष्ठा गर्न श्री ५ महाराजसंग बिदा भई बोर्लाङ गए । साथमा पल्टन, कर्णेल, बादशाही बाजा र पसलेहरू समेत लगेका थिए । गोरखाका थरघर सबैलाई खानगी थप दिई त्यहाँका बूढा-बूढी र बालक, जवान सबैलाई धेरै अन्न, धन, वस्त्रहरू दान र बकस दिए । यस्ता प्रकारले त्यहाँ सबैलाई राजी गराई १२ दिनमा नेपालमा हाजिर भए ।

यसै साल फागुनमा अंग्रेज म्याकट साहेव नेपाल आउँदा खजान्ची उमाकान्त पांडे हेटौंडासंम लिन गए ।

कर्णेल माथवरसिंह थापा थानकोटसंम लिन गए । त्यस अंग्रेजले आइपुगेकै दिन जनरल भीमसेन थापासंग मुलाकात गर्‍यो । छ दिनका दिन महाराजको दर्शन गर्‍यो । नेपाली संवत्..... मा पौष क्षयमास भै आश्विन अधिक हुंदा काशी, कश्मीर, नेपाल यी तीन देशका पण्डितहरू बसी निर्णय गरेर शुद्ध आश्विनमा दसैको कर्म गरे गराए । क्षयमासका फलले संवत् १८८८ सालमा महामारी आई नेपालमा प्रजा प्राणीहरू धेरै मरे । पल्टनका सिपाहीहरू पनि कवायत खेल्दाखेल्दै व्यथा लागी मर्ने थाले । मानिसको मासु कुहिएकोले पानी खान पनि भएन । त्यस वखतमा राजाको उमेर वर्ष १८, वडामहारानी त्रिपुरसुन्दरीको उमेर ६८, चौतरियाको उमेर वर्ष २८, जनरल भीमसेन थापाको उमेर वर्ष ५८ यस्तो अष्टांक संख्या मिल्दा यो रोग बढी रोजको सात आठ सय मानिस मरेका थिए ।

यसै साल चैत्र वदि १० मा स्वामीज्यूकी महारानी त्रिपुरसुन्दरीदेवी यसै महामारीका व्यथाले आर्याघाटमा जलयोग पाई स्वर्ग भइन् । घोडायात्रा पनि जूठी सकिए-पछि भयो । त्यसपछि रोग पनि साम्य भयो । यसै साल ठवहीलका बारूदखानामा बज्रपात भयो । संवत् १८९० सालमा ठूलो बर्सादले बाढी आई वागमतीलागायत खोलानालाले धानका कुनिउंसमेत धेरै बगाई लगे । लेलेका टीकाभैरवलाई पनि बगाई लगे । वागमतीको पुल पनि बराबर हल्ली बिग्रन खोज्यो, तर बिग्रन भने पाएन । चोभारका नागले आसन गरेको पत्थर पनि बाढीले आधा फोरेर लग्यो । यस्तो बाढी कहिले पनि आएको थिएन ।

संवत् १८९० साल अधिक भाद्र शुदि १२ का रातमा २३ पल्ट भूकम्प भयो । त्यहाँदेखि रोजरोज दिनको ४०।५० फेरा भूकम्प हुंदा राजा, मन्त्री, भारदारहरू सबै डरले आआपना बर्षेचामा पाल टांगी बसे । दुनियाँहरू पनि घरमा बसेनन् । तीन शहर गाउँ गाउँ सबै ठाउँमा घर, देवल, सत्तल, पाटीहरू धेरै भत्के । ठिमीमा र भक्तपुरमा ज्यादा भूकम्प गई धेरै घर भत्केकाले मानिस मर्ने र घाउ लाग्ने धेरै भए । त्यस्तो हुंदा पनि श्री पशुपतिनाथ, श्री गुह्येश्वरी, ललितपुरका चण्डेश्वरी, पूर्णचण्डी र मीननाथ यति देवताका देवालयमा कुण्डघाइराखेको घण्टा पनि हल्लिएन । यो भूकम्प उत्तरमा भोट कुतीसंम, पूर्व विजयपुरसंम, पश्चिम गोरखासंम र दक्षिण मकवानपुरसंम गयो ।

यस्तो विघ्न हुँदा राजा र मन्त्री भादगाउँमा गई प्रजाहरूलाई माया गरी खातिरजामाको हुकुम गरेर चाहिँदो अन्न, वस्त्र र धनहरू दिई फिरे । भूकम्पले कति नोवसान भयो भनी मन्त्री जनरल भीमसेन थापाले जचाउँदा निम्न लेखिएबमोजिम ठहरियो ।

शहर काठमाडौँमाः— जम्मा घर भत्केको ६४३, सिंगै भत्केको ३६५. छाना मात्र भत्केको १० सत्तल भत्केको ३, पाटी भत्केको ५, ढोका भत्केको २, घरहरा भत्केको २, सिंगै भत्केको १, माथिको १ तला मात्र खसेको १, टुंडिखेलको ठूलो श्री जगन्नाथको देवालय सिंगै भत्केको १, मानिस परेको जना ५२, मरेको जना २२, घाइते जना ३०, वागमतीका पुलको पर्खाल हात १९१२० जति खसेको र त्रिपुरेश्वरका देवालयको माथिल्ला तलाको गार्हो भत्केको देखियो ।

पाटन शहरमाः— जम्मा घर भत्केको ८२४, सिंगै भत्केको ३६५, छाना मात्र भत्केको ९८, कौसी खसेको २२, आधा घर भत्केको ११०, सत्तल भत्केको ३७४, देवालय भत्केको १७, पाटी भत्केको १४, मानिस परेको जना २, मर्ने १, घाइते हुने १ भए ।

शहर भादगाउँतर्फः— जम्मा घर भत्केको २७४७, किल्ला भत्केको ३११, छाना भत्केको २०४, आधा भत्केको ९७१, कौसी भत्केको ११८६, जम्मा घर २७० मा बस्ने जाहानका जाहान परेका मानिस जना १६१६, त्यसमध्ये मरेका १७७, घाइते जना २५२, बाँकी सन्देह जना १६०२ भए ।

सांखुमाः— घर भत्केको २३६, देवालय, ढोका, सत्तल भत्केको २१, मानिस थिची मरेका १८, घाइते १० भए ।

बनेपामाः— घर भत्केको २६९, सानागाउँमा घर भत्केको ३३, घाइते २ ठहरिएको थियो ।

त्यसै भूकम्पमा पाटनका बालकुमारीको देवालय भत्की देवता थिचिदा त्यसैका प्रभावले बडेनी कुमारीको आंगभरी घाउ भई सबै अंग पाकेर थिचिएका २१ दिनपछि मरिन् । अनि कुमारीको घरमा मुकुट कलश स्थापना गरी काम चलाएर दसैँमा अर्की सट्टा कुमारी तुल्याए । यस्तै भूकम्प

अघि श्यामसिंह राजाका पालामा भएथ्यो भन्ने सुनिएको थियो । यी राजाले यसै सालमा आफ्ना शहर गाउँका बूढाबूढीहरूलाई हनूमान्ढोकामा नानाप्रकारका मेवामिष्टान्नसंयुक्त यथेच्छ भोजन गराई धन वस्त्रहरू दिएर उनीहरूका मुखबाट अघि अधिका पुराना कुरा सुनी बिदा गरी पठाए । फेरि ९१ साल आषाढ शुदि ५ मा र भाद्र शुदि ११ रोज ७ का १३ घडी बाँकीमा, आश्विन वदि ८ रोज ६ का दिन तथा आश्विन वदि १२ रोज २ का दिनसमेत धेरै पल्ट भूकम्प भयो । यही साल फागुन वदि ३ रोज २ मा लक्ष्मी नाम गरेका सिद्ध आई राजा र मन्त्रीसंग भेटघाट गरी प्राणायाम गरेर देखाए । त्यसै खुशीयालीमा उनलाई बागमा लगेर भण्डारा दिए । अलिक दिनपछि खुशी गराएर उनलाई बिदा दिई पठाए ।

महाराजले ९१ साल श्रावण महीनामा आफ्ना मन्त्री जनरल भीमसेन थापालाई “कम्याण्डर इन चीफ जनरल” भन्ने खिताप दिए । ती मन्त्रीका धर्मपुत्र छोरा शेरजंग बहादुरलाई कम्याण्डर कर्णेल दिए । निज मन्त्रीका कान्छा भाइ रणवीरसिंह थापालाई पाल्पागौडाको र बज्रवाणी, कालीबक्स, शेर, सुबुज यी चार पल्टनको तैनाथ दिई छोटा जनरल मान दिए । निज मन्त्रीका भतिजा माथवरसिंह थापालाई पुरानागोरख र नयाँगोरख दुइ पल्टनको तैनाथ दिई छोटा जनरल दिए । त्यसपछि कलकत्ताको लाठबाट खबर हुँदा छोटाजनरल माथवरसिंह थापालाई हुकुम दिई तीन सय लेटर फिकेर पगरीहरूलाई समेत मोती जडको कुर्था र पोशाक दिई बहुत ठस्सा गरी पठाए । माथवरसिंह थापाले पनि कलकत्तामा पुगी लाठसंग मुलाकात गरेर आफ्नो दबदबाउ पाइन राखे । कलकत्ता शहरमा हात्ती चढी गल्ली गल्लीमा रुपियां छरेर ठूला ठूला कस्वी बिब्वी-हूको नाच तमाशा हेरे । त्यहाँ भारी भारी इनाम वक्स दिई सरकारको इज्जत राखेर नाउँ चलाउदै नेपाल आइ-पुगेपछि श्री ५ सरकारको दर्शन गरी सबै विस्तार विन्ति चढाए ।

यसै बीचमा मन्त्री श्री कम्याण्डर इन चीफ जनरल भीमसेन थापाको मुख्य कारिन्दा मुलुकी खरिदार गुणवन्त निमकको बहुतै सोखो गर्ने, निर्लोभी, कामकाज गर्दा खान र सुत्नसमेत नपर्ने, मुलुकको कामलाई पाहाड मध्येस सबै पेटमा भएको, धारणाशक्तिसंयुक्त, सहनशील, पछिको कुरा

यस्तो होला भन्ने अघेरै देखी काम गर्ने, परोपकारी, अर्काको बिगार नगर्ने यस्तो स्वभावका थिए । अकस्मात्का व्यथाले विक्रम संवत् १८९२ सालमा परलोक हुँदा मन्त्रीले मेरो दाहिना पाखुरा गयो भनी बहुत अपशोच गरे । भारदारहरूले पनि नेपालमा यस्तो कारिन्दा फेरि हुन गाह्रो छ भनी बहुतै सहानी गरे ।

त्यसपछि हनूमान्दल पल्टन जमाई निशान हनूमान्-ढोकाका हनूमान्मा चढाए । खान्गी भर्ना भएको थिएन, पछि पांडेहरूले थापामन्त्रीहरूलाई बिगारेपछि उनीहरूका बिर्ता, बेख, छाप, मानाचामलहरू फिकी त्यसैले पल्टनलाई खानगी बाँधिदिए । त्यसका दुइ तीन वर्ष अघिदेखि छोटो बुद्धि भएका पांडेहरू दरवारमा पसी भित्रका केटी खवासेहरू हात लिएर नभएको चुक्ली लगाई राजा र रानीको मन फर्काइसकेका थिए । यस कुराको संक्षेप मन्त्री भीमसेन थापाले पाउँदा “बेहकमा हामीहरूमाथि दगा नहोओस् । कुसंग पनि नगरिबक्सियोस् । हजुरको पुरानो बजीर हुं । पाछ मुलुक बिग्रन जाला र हजुरको इज्जत पनि रहोइन” भनी बखत बखतमा संझाई महाराज र जेठा महारानीका जुनाफमा विनति गर्दथे । तर चुक्ली कुराले गर्दा त्यो विनति प्रतीत नपर्ने भइसकेको थियो ।

त्यसै बखतमा कुमन्त्रीको कुरा सुनी जनरल लगायत गैह्र पगरीहरूको र निजामती सबको रैबन्दी गरी घटी खानगी दिएर कफायत फिके । “मुलुकमा टांगो हाली जांच गर” भनी हुकुम भयो । “मेरा जीवले पल्टन बढाई खुवाएँ, बढाएँ । आज मेरै हातबाट घटाई खुवाउने काम गर्न सक्तिन । यो काम अरू भारदारलाई बक्सेजाओस्” भनी भीमसेन थापाले विनति गरे । संवत् १८९३ साल फागुण वदि ९ रोज ४ मा श्री गुरुज्यू रंगनाथ पण्डितज्यूलाई रैबन्दी गर्ने लालमोहर गरी अख्तियार बक्सियो । श्री गुरुज्यूले जांच गरी रैबन्दी गर्दा पगरीहरूलाई समेत अघि खाएको भन्दा साह्रै घटाई खानगी दिइयो । त्यसबाट पल्टनको शीलस्वभाव र रवाफ घट्न जांदा खरिदार, सुबेदार, जमादारहरूले घोडा पाल्न समेत नसकी बेशोभा भएको थियो ।

यसरी चुक्लीखोरहरूको मनोज्ञ चलिरहेको अवस्थामा यी महाराजका जेठामहारानीतर्फ सुरेन्द्रविक्रम शाह र उपे-

न्द्रविक्रम शाह, कान्छामहारानीतर्फ साहिंला, काहिंला साहिं-बज्यूहरू थिए । जेठामहारानीतर्फ जन्मेका कान्छासाहेबज्यू देवेन्द्रविक्रम शाह ६ महीनाका बालक अवस्था हुंदा आराम नभई ९४ साल श्रावणका ११ दिन जांदा सोमवारका दिन अकस्मात् आर्याघाटमा स्वर्ग भए । तमाम दुनियांले मुण्डन गरी जूठो बारे । जेठा महारानीले बहुतै विलाप गरी रणजंग पांडेको सल्लाह लिएर यसै निहुंले “कान्छासाहेबज्यूलाई भीमसेन थापा र एकदेव वैद्य मिली पाटनका भाजुमान वैद्यलाई अह्लाएर विषादि औषधी खुवाई मारे” भन्ने नभए नगरेको मुद्दा उठाए । जूठैभित्र मन्त्री भीमसेन थापा र तिनका भाइछोरा, चाकरवाकर, कारबारीहरूका घरमा तिलंगा लगाई घर घेरा दिएर बन्द गरी राखे । त्यस सम्बन्धका अरूलाई पनि पक्रे । सर्वस्व लिनेको सर्वस्व पनि लिए । रणजंग पांडेलाई देवान भनी मुख्तियारी काम बक्सियो । सधैं वसन्तपुरमा बसी ३६ वर्षसम्म मुख्तियारी काम गरेका भीमसेन थापालाई उसै ठाउँमा हनूमानदल पल्टनले घेरा दिइराख्दा “निसाफ देऊ, बेहकमा इज्जत नलेऊ” भनी बराबर कराउँथे । तैपनि निसाफ नपाउँदा “निसाफ दिएनौ त धन राजाको, ज्यू यमराजको, खुश तिअ्रो र मेरो, निसाफ दर्गाहामा होला” भनी महाराजलाई जवाफ दिन्थे । एकदेव र एकसूर्य उपाध्याय दुइ भाइलाई खत साबित ठहराई नरकमा हाले, दुइपल्ट मुडी सर्वस्व पनि लिए । भाजुमान वैद्यलाई नरकमा गाडी आंखा फिकेर शुलीमा हाली छाला टांगेर पाटनको पुलचोक जाने बाटानेर गाडिराखे । भीमसेन थापालाई पछि नेलसमेत ठोकौ बन्धनमै राखेका थिए । आठ महीनापछि छार्दिदिदा आफ्नै घरमा बसे । केही महीनापछि श्री ५ महाराज र महारानीबाट “दरवारमा आउनु” भन्ने हुकुम हुंदा दरवारमा जाने आउने गर्दथे । सरकारबाट खानाखर्च पनि पाउँथे ।

संवत् १८९५ सालमा शंखमूलका कोटीश्वरको लिंग ११ घडी दिन चढ्दा १० पलासम्म हल्लिरह्यो । यो कुरा सबै दुनियांले देखी राजासँग जाहेर गर्दा उत्तर केही भएन । १८९६ सालमा लाहोरका महाराज रणजितसिंहसंग दोस्तीको बन्दोबस्त गर्नालाई भारदार पठाउनुपर्दा उहाँ पठाउन लायक छोटोजनरल माथवरसिंह थापा ठहरिए । उनलाई खटाई सरकारबाट सरसौगात र बाटा खर्च लाखौं रुपियां दिई बिदा बक्सियो । माथवरसिंह थापा बिदा भई सेतो हात्ती पक्रन जान्छु भन्ने बहाना गरेर गएका थिए ।

संवत् १८९७ साल चैत्र शुद्ध ८ मा सेतामत्स्येन्द्रको यात्रा हुंदा रानीपोखरीका पूर्वपट्टि बाटामा पुगेका बखतमा रथको छत्र भाँचिई भूमिमा खस्यो । त्यसै अवस्थामा थापा-माथि खेलखाल गर्ने पाँडेहरू सबै मिली “थापाहरूलाई फेरि नगिराए त राजालाई एक दिन न एक दिन अवश्य रिक्काउनेछन् । किनभने देशदेशावरमा पनि यिनैको नाम जाहेर छ । ३६ वर्षसम्म मुख्तियारी चलाएका हुनाले फौज दुनिया पनि यिनैका हातमा छन् । अचेल दरवारमा पनि बराबर आउनेजाने गर्न लागेका छन् । पछि हामीहरू अवश्य खराब हुनेछौं” भनी जालखेल जमाए । अनि श्री ५ महाराज र जेठामहारानीसंग फेरि कूटो चुक्ली पारी भीमसेन थापाका घरमा फेरि तिलंगा लगाई नेलसमेत ठोकेर उनका जाहान-बच्चासमेत बोर्लाङमा पठाई उहाँ बन्धनमा राखेका थिए । केही दिनपछि महाराजले भीमसेन थापालाई फिकाए ।

त्यसका केही दिनपछि कुलराज पाँडे भीमसेन थापाका घरमा गई “तिमीलाई यसो गर्नु भन्ने भएको छ, तिम्ना जाहानलाई यसो गर्ने भन्ने बिहुर्मत लज्जा हुने कुरासमेत गर्ने भन्ने भएको छ” भनी भय देखाएर आएका थिए । त्यही दिन दिउसो राजाबाट भीमसेन थापालाई बोलाहट जाँदा “आउँछु” भनी कोठाभित्र पसेर दिग्दार भई “अधि तकराजी पर्दा आफूले चीन र अंग्रेज दुइ बादशाहसंग दोस्ती बाँधी राजगद्दी आफ्नो कायम राखेर निमकको सोझो भरमगदुर गरी २६ वर्षसम्म मुख्तियारी चलाएको कुराको संकनै केही नभई छोटा बुद्धि भएका मानिसका चुक्लीले वारंवार बेकसूरमा मलाई यस्तो इज्जत लिने निर्बिबेकी रहेछन् । यिनले मेरो दम छउन्जेल बेइज्जत गरी हुर्मत लिन गाह्रो मान्नेछैनन् । अब मैले बाचनुभन्दा मर्नु बढिया छ । मेरो यी राजासंग दर्गाहमा निसाफ होला ।” भनी “श्री पशुपति, श्री गुह्येश्वरी, श्री तलेज्यूभवानी शरण” यस्तो पुकारा गरी खुकुरीले आफ्नै हातले गलामा प्रहार गरे । उस बखत प्राण गएको थिएन । चार दिनपछि १८९७ साल श्रावण बदि ५ रोजका दिन मन्त्री भीमसेन थापाको प्राण गयो । राजा र भारदारहरू सबै आई हेरेर दागबत्ती पनि गर्न नदिई टुँडिखेलबाट घिसार्दै लगेर भीमसेन थापाको लासलाई विष्णुमतीका किनारामा फाले । नकु हुन्जेलसम्म चप्रासी पहरा राखे, सत्कार गर्न दिएनन् । यिनकी जेठी र माहिली मुखनीलाई बलजफतले नंगीपहिरन गराई नागा साथ लगाई हेल्बु पठाए । कान्छी मुखनी र

शेरजंग थापालाई नेपालमा बन्धनमा राखे । थापाखलकहरू जति सबैको जने पनि फिके । यस्तो नौमत गरेपछि मात्र श्री ५ जेठामहारानीको रिस शान्त भयो । यस विषयमा थापाहरूले रिसमा परी बिकसूरमा फजियत पाएका हुन्, बिराएका होइनन् ।

यस्तो उपद्रव हुनुरहेछ र उपद्रव नहुंदै रानीपोखरीको पानी रातो भयो, कपडा भिजाई हेर्दा गुलाफी रंगको देखियो । नेपाली संवत् १५९९ साल आषाढ शुद्ध २ मा श्री हरिसिद्धिका देवालका माऊका गजूरका टुप्पामा आगो बले छै ज्योतिबलिरहेको देवमोचे च्यामेले देखेको रहेछ । त्यसका ९ दिनपछि भीमसेन थापाले आफैले गला सेरेका हुन् । यी मर्नेअघि १२ दिनसम्म दिउँसै तारा पनि देखिए । यी मरेका तीन महिनापछि कुमारीका विचारी गुणाकर पाध्यालाई आमाचकारी गाली गरे भनी बोर्लाङका कृष्णेश्वर पाध्याले खुकुरीले काटी मारिदिए । फेरि ठूलो बतास आई नवकोटको भैरवीका देवालयका सुनको छानाका पाता ६।७ उडाई भंडारखालसम्म पुन्यायो । यस्ता प्रकारले यो भीमसेन थापाको अन्त्यअवस्था बिग्न्यो तापनि यी बजीर बहुतै पुरुषार्थ भएका खूबै ठूला हुन् ।

उता लाहुर गएका माथवरसिंह थापाले महाराज रणजितसिंहसंग सलतन बातचित्त गरी खुशी गराएर हुकुम भएबमोजिमको दोस्ती बाँधिसकेका थिए । अकस्मात् राजा रणजितसिंह र उनका छोरा खड्गसिंह पनि परलोक हुंदा माथवरसिंह थापा लाहुरमै बसेका थिए । यता रणवीरसिंह थापा फकीर भई अभयानन्द पुरी भन्ने नाउँले रहेका थिए । पाँडेहरूले माथवरसिंह थापालाई बिगानै मन गरी नेपालमा रहेका बडा साहेव हाजसनलाई उठाई “तिमीहरूमाथि दगा गर्न माथवरसिंह थापा लाहुरमा बसेर सलतन गरी उद्योग गर्न लागेका छन् । तिमीहरू दोस्त ही, खबरदारी गर” भन्ने कुराई पारे । निमकको सोझो नगरी थापाहरूमाथि मात्र रिस गरेर यस्तो जाल रचे । हाजसनले लोधेनामा बस्ने बडा साहेबलाई लेखी पठाउँदा लोधेनाको निमक लंडनसाहेबले जनरल माथवरसिंह थापालाई लाहुरबाट फिकाई लोधेनामा ल्याएर कैद गरी राखे ।

आठ महिना विते पछि सिङ्गलेमा अंग्रेजका लाठ, कम्पाण्डर इन चीफ, जनरल, कर्णेल मेमहरू र अरू सब

अफिसरहरू जम्मा भई जग्गा जग्गाका खबर जाहेर गरी गराई वर्षप्रति कचहरी गर्नु पर्ने रीत रहेछ । त्यसअनुसार एक दिन भारी मुकाम गरी हजारौं तम्बू पाल टांगी मज-बूतसंग बसेका अवस्थामा निमैक लंडनसाहेव कचहरीमा पुगे पछि “गोरखाका जनरल माथवरसिंह थापा कैदमा रहेका छन् ।” भनी लाठसाहेव र मेमसाहेबसित विस्तार गरे । “ती कुन जनरल हुन् ?” भनी सोझा “अघि नेपालमा भीमसेन थापाको बहाल मुख्तयारी छदै कलकत्तामा आएका हुन् । यिनको तस्वीर खिची बेलायतमा गएको पनि छ” भन्ने कुरा भयो । “तिनलाई यहीं छिक्काउनुपर्छ” भन्ने कचहरीमै लाठ साहेबवाट हुकुम भयो । अनि तुरून्त खत लेखी लोधनामा पठाए । जनरल माथवर सिंह थापाले पनि पञ्जाबी पोशाक लगाई हीराको माला, मोती पञ्जा जडेका गहना, पञ्चहतियार, दोस्त महम्मदका निमकहलालीको ढाल पहिरी घोडामा चढेर सिमले पुगे । लाठसाहेवले तम्बूबाट बाहिर आई टोप उतारेर उनलाई सलाम गरे । अनि हात समाई पालभित्र लगेर कुर्सीमा राखे । लाठलगायत अफिसरहरू चार पांच सय जम्मा भएका यस्ता कचहरीमा क्षेम कुशल बातचित हुंदा “तिम्ना बाबा बहुत अक्लमन्द बजीर हुन् । विवेक नगरी बेकदरसंग खराब गराए । तिमीहरूका भारदारहरूमा अकल ठीक रहेनछ । अब तिम्नो यहीं बस्ने मनसुवा छ कि आफ्नै राज्यमा जाने मनसुवा छ ?” भनी लाठ साहेबले सोधे । “निमैक छोड्नु हुंदैन । बाबुलाई कलंक लागेको छ, निसाफ गरी निष्कलंकी गराउन नसके छोरो पैदा भएर के भयो र ?” भनी माथवरसिंह थापाले भने । अरू बातचित र मुलाकात हुंदा उनको सुन्याइ र जमामर्दी कुरा मुन्दा सबै छक्क परे । “चाडैने नेपाल जाऊ, जनरलजी” भनी बहुत खुशी भई मेमसाहेवले दोस्ता-चारीसंग सलाम गरिन् । “नेपालका रजिडन्ट भएका हाजसनले पांडेसंग मिली नेपालमा मनोज गरेर ऐन कानूनको दस्तूर नाघी काम गर्न लागि रहेछ । म तीर्थ गर्न आएका-लाई खत पठाई आठ महीनासम्म लोधनामा कैद गराए । अब म नेपाल जान्छु । नेपाललाई रजिडन्ट लार्डनसाहेव दिनुपर्छ” भनी माथवरसिंह थापाले भने । “हाम्रो प्रमाण भन्दा बढ्ता काम गर्ने हाजसन खारेज भयो । तिमीले भनेका लार्डनसाहेबलाई कार्तिक महीनामा पठाइदिउला” भनी लाठ साहेबले भने । यस्तो बन्दोबस्त बांधी दिलमा बहुत खुशी हुंदै दिएको खिल्लत लिई माथवरसिंह थापा बिदा भएर फर्के

यता नेपालमा रणजंग पांडेले मुख्तयारी चलाउन नसकी बहुलाहा हुंदा चौतरिया फत्यजंग शाहले मुख्तयारी काम गरिरहेका थिए । राजारानीका हजुरमा पनि हालका भारदारहरूले चित्त बुकाई काम गर्न सकेका थिएनन् । पुराना बजीर सबै बिगारिसकेका हुनाले मुलुकमा केही हुन पनि सकेको थिएन ।

तिनै ताका कपतान कुलराज पांडेले सरकारको किफायत गर्छु भनी पल्टनलाई दर्माहा दिई रैबन्दी गर्न आंटा सो कुरा जाहेर भयो । सम्बत् १८९७ साल आषाढमा फौजहरू सबै एकट्टा भई टुंडिखेलमा बन्दुक सुताई बसेका थिए । त्यसै बीचमा सांछदेखि घनघोर पानी बसंदा अकस्मात् दैवका ईच्छाले आठ हजार फौजले आआफैले हुकुम दिई लिई सब भारदारहरूका घर घरमा सिपाहीहरू पसे । क्याल ढोकाहरू फोरी पसेर लुटपिट गरी धनदौलथको नाश संहार गरे । त्यसरी लुटेका धनले कुनै सिपाही निहाल पनि भए । ताश, किनखाप, कुचीनका मूठाको चिराक बाली घर घरमा चाहारे । गुरूज्यू रंगनाथ पण्डितज्यूका घरमा पनि लुटपिट गरे । पुस्तकहरूलाई पनि ‘धी रैबन्दी गर्ने पुस्तक होइनन् के ?’ भनी इन्द्रचोकको पानी परी नाल बढेका ठाउँमा अफाली बगाइदिए । भनेको नमान्ने आआफना पगरीहरूलाई पनि साफसंग कुटपिट गरे । कुलराज पांडेलाई चिमटी चिमटी माछौं भनी घर घेरी धनमाल लुटपिट समेत गरी खोजे । अगाडिनै थाहा पाई भागेका हुनाले उनी बांचे । नेपालमा फौजबाट यस्तो दंगा अघि कहिल्यै भएको थिएन । आठ हजार फौजको दुहाई भनी दुहाई पुकारेर फौजले यस्तो उपद्रव गरे । यस्तो उपद्रव हुंदा श्री ५ महाराज राजेन्द्रविक्रम शाह पनि डराई आफै हात्तीमा सवारी भएर रातैमा टुंडिखेलमा पुगे । ‘अब रैबन्दी नगर्नु, पुरानै खानगी थामियो’ भन्ने लालमोहर दिई फौजलाई बुझाएर निशान उठाउन लगाई फर्काए । सो लालमोहर भएको बेहोरा यस्तो थियो:-

आगे लेटर श्रीनाथ कम्पू पल्टन गैह्रप्रति अघि श्रीबाजेज्यूबाट गरिबकसेको स्त्रैस्ताबमोजिम रैबन्दी थामी तिमीहरूको थमौती गरिबकस्यौं आफना खातिरजामासित नालनिशान उठाई आउने काम गर इति संवत् १८९७ साल आषाढ वदि ६ रोज १ शुभम् - - - - -

यसै लालमोहरसंग भएको अर्को लालमोहरको बेहोरा

यस्तो थियो :-

अघिदेखि आजतक खाइआएको जागीर सबै थामी १७ साललाई थामी गरिबकस्यौं नालनिशान उठाई आउने कास गर मिति सदर - - - - -

त्यसपछि नेपालमा सर्वै यस्तै खडबड मात्र पर्न थाल्यो । त्यसबाट जेठामहारानीका मनमा दिग्दार बढ्न जांदा विरक्तले गेरुवस्त्र पहिरी निर्गुणभजनतिर लाग्दा राजा र भारदारहरूले संकाउँदा पनि मनाउन सकेनन् । कहिले काशी जान्छु भनी हठ गर्ने, कहिले श्रीपशुपतिको सदावर्तमा र कहिले कहीं गई बस्ने मरिन् ।

संवत् १८९८ साल श्रावण वदि ९ रोज ३ मा चार घडी रात जांदा भूकम्प गयो । यही श्रावण शुदि ४ रोज ५ मा श्री जेठामहारानी बेरामी भै धेरै दिनसम्म निको नहुंदा सबैको विनति सुनी उनले गेरुवस्त्र पहिरन छाडिन् । खाराम नभई व्यथा बढ्दै गइरहेको थियो । यसै अवसरमा ९८ साल श्रावण शुदि ११ रोज ५ का दिन एकदेव र एक सूर्य दुवै वैद्यलाई जनै र सिधासमेत मिल्थे । यही भाद्र वदि ३० मा थापाखलकहरूले पनि जनै र सिधा पाए । भाद्र शुदि ११ रोज ६ का दिन 'भीमसेन थापाको क्रिया मनु' भन्ने भयो र आर्यघाटमा कुशको मूर्ति बनाई शेरजंग थापाले दाहादि क्रिया गरे । श्री ५ जेठामहारी साम्राज्यलक्ष्मीदेवीलाई व्यथाले चाप्दा ९८ साल अधिक आश्विन वदि ६ रोज ४ का दिन १२ घडी दिन बाँकीमा धेरै दानपुण्य गरी आर्यघाटमा जलयोग पाएर स्वर्ग भइन् ।

संवत् १८९८ साल कार्तिक वदि ४ रोज ५ मा जेठासाहेबज्यू सुरेन्द्रविक्रम शाह आपना रानी साथमा लिई हिटौडा सबारी भयो । बुबा महाराजाधिराज पनि पछिपछि लागी सबारी भयो । यसै साल मार्ग वदि १२ मा पाल्पा तानसेनका खजानाघरमा बज्रपात भई धेरै खजाना बिग्रे ।

एक दिन नयाँ पत्नी ल्याएको एउटा मत्ता हात्तिले मादको जोडले गर्दा माहुतेलाई रागबाट जमीनमा खसाली हात्तीसारबाट उम्केर इन्द्रचोकतिर लाग्यो । त्यता पसल र घरहरू जथाभावीसंग भत्काई विद्युत् गर्न लाग्यो । यो खबर श्री ५ महाराजाधिराजका हजुरमा जाहेर हुंदा "यस

हात्तीलाई कसले पत्नी ल्याउन सक्छ ?" भन्ने हुकुम भयो । "म लगत्तै पत्नी ल्याउँछु" भनी जंगबहादुर कुँवर दरवारबाट निस्के । अनि इन्द्रचोकमा भांडा बेच्नेको घरमाथि चढी छानाबाट हात्तीका पीठमा फाल हाले र बडो फूत्तिसाथ रागमा बसे । मादको जोडले यत्रतत्र जान लागेको मत्ताहात्तीलाई केही बेरमै युक्तिद्वारा आफ्नो कब्जामा ल्याए । अनि त्यस्तो मत्ताहात्तीलाई हात्तीसारमा पुऱ्याएर बांधी श्री ५ का हजुरमा सबै बेहोरा जाहेर गरी श्यावाशी पाए । छोछिटोलमा एउटा नेवारका घरमा चितुवा पस्दा पनि हुकुम शिरोपर गरी एकलै गए । अनेक युक्तिले बाघलाई बांधी श्री ५ का हजुरमा ल्याउँदा जंगबहादुरले श्री ५ बाट जमामर्दीको धाप पाए ।

यसै गरी एक दिन जंगलमा गएका बखतमा एउटा गैडाको केटाकेटी फेला पऱ्यो । त्यो ज्यादा जोडको हुनाले अनेक युक्ति गर्दा पनि त्यसलाई पक्रन सकेनन् । अनि केही बेर त्यसलाई थकाई त्यसका रागमा चढेर कुनै थकाए । धेरै बेर थकाई डोरीले बाँध्न खोज्दा पनि ज्यादै जोडको हुनाले मुश्किल पऱ्यो । अनि एकलैले घोचा काटेर बारी ६।७ दिनसम्ममा त्यसलाई रत्याएर त्यहाँबाट त्यसका पीठमा चढी हनुमानढोकामा ल्याए । त्यो केटाकेटी श्री ५ सरकारमा चढाएका हुनाले ठूलो बहादुरी पाए ।

संवत् १८९६ सालमा मोरङका माडीगाउँमा अनलि रैतीलाई दुःख दिएको खबर सुनी एक पत्थरकाला बन्दूक खोजेर हात्तीमा चढी जंगलमा पुगे । त्यसलाई फेला पारी १० गोली हान्दासम्म पनि केही नमानी हात्तीलाई हात्त आइलाग्यो । एकातिर हात्ती भाग्यो, अर्कातिर आफूसंग एक गोली पनि बाँकी नभई सबै सिद्धिएको थियो । अब कसो गर्ने हो भन्ने विचार गरी आलीको आड भएको वेला पारेर हात्तीबाट फाल हाले । अनि कालीका आडबाट त्यस जंगली अर्नाको पछादिको ढोडनसामा खुकुरीले बडो जोरले हानी त्यसै ठाउँमा ढलाए ।

यिनै जंगबहादुरले घरमत्ताको रागमा चढी वनैया मत्तासंग लडेर वनैया हात्तीलाई पत्नी आफ्नै हातले फाँद लगाएर ल्याए । इत्यादि धेरै कुराले गर्दा "यो बडो शूरो रहेछ, नानी युवराजका साथमा रही कामकाज गरोस्" भन्ने श्री ५ महाराजाधिराज र श्री ५ महारानीबाट हुकुम भयो । जंगबहादुरले पनि सोहीबमोजिम श्री युवराजको

हजुरिया भई कामकाज गरिरहेका थिए ।

श्री युवराज आफ्ना रानीहरू वागमतीमा लगी बराबर गाडी गाडी खेल्ने खेलाउने गर्दथे । एक महारानी त्यसै पानीका सर्दिले रोग लागी परलोक भइन् । यस्तै नानातरहको खेलाउने गर्दा युवराजले भारदारहरूलाई कहिले छुरीले काट्ने र कहिले इनारमा खसालिदिने पनि गर्दथे । यिनै कप्तान जंगबहादुर कुवरलाई पनि लगनटोलका इनारमा खसाल्दा केही बेरपछि आफैँ उत्री माथि आए, केही भएन । फेरि त्रिशूलगंगाको सांघुबाट फाल हाल्न लगाए । दुई तीन पल्ट फाल हाली पौडेर उत्रेपछि चौथो पटक फाल हाल्न हुकुम हुंदा बल कम भएको हुनाले नाजोडले अलि तल उत्री पार लागे । फेरि उनलाई “त्रिशूलगंगाका सांघुबाट घोडा लैजा” भन्ने हुकुम भयो । घोडा आधाआधीसम्म पुन्याएपछि “त्यहीबाट फर्काई ले” भन्ने हुकुम भयो । त्यस्तो सानो सांघु, हल्लने फलेक, त्यो पनि बीच बीचमा नभएको त्यस्तो ठाउँबाट पनि घोडा फर्काई ल्याउँदा “यो बहुतै शूरो जमा-मर्द रहेछ” भनी उसै बखतमा जंगबहादुरलाई काजी मान बक्सियो ।

उता लाहुर गएका माथवरसिंह थापालाई महीनाको लाख रुपियाँको खानगीका साथै पच्चीस पल्टन, हजार तोपखाना र पन्द्र सय हात्तीघोडाको तैनाथ भयो, यहीं बस, नेपाल नजाऊ” भनी महाराज रणजितसिंहले दिदा पनि नखाई निमक संकेर आए । लोधेनामा त्यस्ता प्रकारले कंद पर्दा पनि छुट्टी पाए । आउँदा जगा जगाका नवाफ बाबूहरूले दोस्ती प्रीति गरी “भेरा मुलुकको आधी लिएर यहीं बस” भनी जिद्दी गर्दा पनि नलिई गोरखपुरसम्म आइ-पुगे । त्यहाँ “रामनगरका राजा भई बस” भनी अंग्रेजले बहुतै संकाउँदा पनि “नेपालै जान्छु” भनी निमक संकी कुनै कुरा पनि कबोल नगरेर गोरखपुरमै मुकाम गरी बसेका थिए ।

यता नेपालमा मन्त्रीको र मुलुकको थितिबिती साह्रै बिग्रैको थियो । त्यसकारण श्री ५ कान्छामहारानी र चौतरिया फत्यजंग शाहले भैभारदारहरूसँग सल्लाह गरे । “अघि पनि श्री जनरल कम्प्याण्डर इन चीफ भीमसेन थापाले श्री स्वामीज्यूका साथमा काशी गई भरमदूरसंग नेपाल उतारेका थिए । अनि ३६ वर्षसम्म सरकारको सोझो

गरी मृख्तियारी चलाएका थिए । त्यसमा कसैलाई अन्याय गरी दुःख दिएका थिएनन् । अन्त्यका अवस्थामा छोटा बुद्धिका पांडेहरू दुश्मन भई मौका पाएर श्री ५ जेठामहा-रानीलाई रिखाई बेकसूरमा नानातरहको जालखेल गरेर बिगारेको मात्र हो । आज यी पांडेहरूका बुद्धि, बल, पौर-खले पनि केही गर्न सकेन । साथै मलाई पनि अपवाद लगाइराखेका छन् । अब निज भीमसेन थापाका भतिजा माथवरसिंह छँदैछन् । तिनलाई फिकाई वजीरी गरिदिए बढिया होला” भन्ने श्री ५ महारानीबाट हुकुम भयो । सबैको मतो मिल्दा श्री ५ महाराज राजेन्द्रविक्रम शाहका हजुरमा विनति पारे । सो कुरा मुनासिब ठहरियो पनि ।

अनि श्री साहेबज्यू सुरेन्द्रविक्रम शाहको बाहुलीका पंजाको सहिछाप परेको, थर्मपत्रको बोली भएको, बोलाह-टको लालमोहर गयो । त्यस्तो लालमोहर पाउँदा जनरल माथवरसिंह थापा गोरखपुरबाट एक दिनमा काशी पुगे । त्यहाँबाट नेपालतर्फ कूच गरी फर्पिड आइपुगे । हुकुम भए-अनुसार हनूमान्दल पल्टन र भारदारहरूसमेत फर्पिडसम्म लिन गएका थिए । जनरल माथवरसिंह थापा हात्तीमा चढी नेपाल राजधानीमा उत्रे । संवत् १९०० साल वैशाख महीनामा श्री ५ महाराज र महारानीको दर्शन गरे । दर्शन गर्दा आफूलाई जगा जगामा राजा, नवाफ, । हल्ल-ले खिल्लत दिएका असवाफ, हीराको माला, कडा बाजु, पन्ना मोती जडाउ किसिम किसिमका गहना, शालदो-शल्ला, लाहुरी पोशाक र यस्तै नानातरहका जात जातका चीजबीज हजारौँ किशतीमा भरिपूर्ण गरी दंताहार हात्ती, जात जातका असल बीस घोडा, बेलायती गाई, शेर कुत्ता, अरू जात जातका कुत्ता, चराचुरुंगीसमेत सबै गंज गरी नासलचोक भरिपूर्ण गराएर नजराना चढाए । त्यस्तो देख्दा श्री ५ महाराज बहुत खुशी भए । अनि जनरल माथ-वरसिंह थापा आफ्ना घरमा नबसी विष्णुमतीको पुलसमीप सत्तलमा बसेर बराबर दरबारमा जाँदै गर्दथे ।

केही दिन बितेपछि “भेरा बाबा भीमसेन थापालाई विषसम्बन्धको बात लागेकामा हिजो पनि पुर्पक्ष पाऊँ भनी बाबा र हामीहरूले विनति गर्दै थियौँ, पुर्पक्ष नपाई बाबा बितिजानुभए तापनि म सरकारका हुकुमले काजमा गएको थिए, आज हाजिर भएको छु, निसाफ पाऊँ । बाबाले बिराएको रहेछ भने मलाई पोलाहाले कायल गरिदिऊन् ।

मारिबक्सियोस्, सहन्छु । होइन पुर्पक्षमा त मैले ढालें भने ती चुक्लीखोरहरूलाई सजाय हुनुपर्ने हो” भनी जनरल माथवरसिंह थापाले विनति गरे । श्री ५ महाराजबाट हुनुमानुडोकामा आठ हजार फौज, भारदार दुनियाँदार-लगायत राखी जनरल माथवरसिंह थापाको र रणजंग पाण्डेप्रभृति गुरु, चौतरिया र अरु भारदार जति यस मद्दतमा थिए ती सबैलाई राखी पुर्पक्ष भयो । ती दुष्टहरूले ‘हामीहरूले थापामाथि गरेको भनेको बेहोरा सबै फुट्टा, जालसाजी, चुक्ली पारेको मात्र हो । थापाहरूलाई कसूर कपटमा कायल गर्न सक्दैनौं’ भन्ने इत्यादि बेहोराको सबैले कायलनामा लेखी सहिष्णु गरिदिए । जनरल माथवरसिंहले जितापत्रका साथै चौशल्ला पगरी पाए ।

संवत् १९०१ सालमा धर्मशास्त्रबमोजिम ती चुक्ली-खोरहरूलाई सजाय गर्दा रणजंग पाण्डेलाई त्यस बखत बेरामी भई बेहोश भएका हुनाले अदालतमा ल्याई नेल ठोकेर देशबाट निकाला मात्र गरे । केही दिनपछि उनी मरे । करवीर पाण्डे, कुलराज पाण्डे, रणदल पाण्डे, इन्द्रवीर थापा, रणबम थापा, कनकसिंह बस्नेत, गुरुलाल अधिकारी इत्यादि सबै मद्दतीलाई मारिदिए । यिनीहरूका संसर्गसंम-मा लाग्नेहरूलाई कसूर हेरी कसैलाई मारे, कसैलाई निकाला गरिदिए । अनि थापाखलकहरूको र यिनका सम्बन्धमा परेका र यिनका चाकरबाकर र कारबारीहरू गैह्रक अधि सर्वस्व भएको जति सबै फिर्ता भयो । यस्ता तर-हसंग निसाब गरी छोरा भएर जन्मीकन जनरल माथवरसिंह थापाले आफ्ना कुलको उद्धार गरी बाबुको कलंक मेटे । त्यस अवस्थामा जितापत्र भएका लालमोहरको बेहोरा यस्तो थियोः-

आगे जनरल माथवरसिंह थापा, जनरल रणवीरसिंह थापा, काजी तिलविक्रमसिंह थापा, कम्पाण्डर कर्णेल शेर-जंग थापा, कपतान नरबहादुर थापाप्रभृतिके अधि पनि तिमीहरूका पुरुखाहरूले हाम्रा जियूपुरुखा, ज्युज्युबाजेहरूका पालादेखि हाम्रो गाथगादी दुंगाको सोझो गरी आएका रहेछौ । पछि श्री बाजेज्यूका पालादेखि नानी युवराजा-धिराजसंम तिमीहरूका दाज्यू बाबा श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापाले हाम्रो चार पुस्ताको गाथगादी दुंगाको बहुतै सोझो चिताई खरखवाई गरिआएका हुन् । हाम्रा पांघ नानीहरूमा कान्छानानी छ महीनाको उमेर

भएका अवस्थामा बिरामी हुंदा पाटने भाजुमान चण्डालले अगस्तिवटी भन्ने विषादि ज्युनार गराउँदा कालवश गरी ९४ साल श्रावण महीनामा ती कान्छानानी परलोक हुंदा पाटने भाजुमान चण्डाललाई शासना गरी नाक छाला काटी ज्यू मारी सजाय दिइसकिएपछि यी दुष्ट बुद्धि भएका रणजंगे, करवीरे, रणबमे थापा, कनकसिंह बस्नेत, गुरु रामकृष्ण मिश्रज्यू, कुलचण्ड शाह, काशीनाथ गोपे बाहुन, देवीबहादुर कवर, गुरुलाल अधिकारी, वशे बस्नेत, बोधमाने कार्की, जगत् मैना र चित्री केटी यी सबैले मत गरी जालसाजको खेल उठाएछन् । जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापाले मतलब दिई विषसंबन्धको इलाज ज्युनार गराई श्री कान्छासाहेबज्यूको परलोक भएको हो भनी कीर्त कल्पना गरी चुक्ली हाम्रा र जेठामहारानीका हजुरमा विनति पारी यी दुष्ट अखितयार भई श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापा र यिनका भाइ, भतिजा, छोरा, दशाहभाइ, बिरादर, यिनका अह्नायो गर्ने रकमी कारोबारीसमेतलाई पक्की कैदमा हाली श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापाप्रभृति तिमीहरूका चेलीबेटी-हरूसमेतको धनदौलथ, जिमीजग्गा, हातहतियार, लत्ताकपडासमेत सर्वस्व हरण गराए । विनाबिजाइले हाम्रो विहुर्मत हुनुपर्ने होइन पुर्पक्ष पाऊं कायल गराई निसाब पारी हाम्रो सजाय हुने हो भनी श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेनप्रभृति तिमीहरूले भन्दैथियौ । दुष्टहरूले पुर्पक्ष हुन पनि दिएनन् । कसूरमा कुनैबाट कायल गर्न पनि सकेनन् । जबरजस्तीसंग तिमीहरूलाई नानातरहको शास्ती-शासना गरी बिहुर्मत गराए । पछि हामीबाट जांचबुक् गर्दा तिमीहरूले हाम्रो गाथगादी दुंगाको सोझो गरेको ठहराई श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापाप्रभृति कैदमा रहेका तिमीहरू सबैलाई फोई केही तिमीहरूको धनदौलथ जगा पनि सर्वस्व भएको फिराइबक्सी हाम्रा काम निमित्त जनरल माथवरसिंह थापालाई लाहुर पठाइबक्सेको हो । श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापा हाम्रा हजुरमा सामेल रहेका थिए । त्यस्तैमा फेरि चुक्लीखोर-हरूले जालसाजको कीर्त अर्जी कायलनामा हाम्रा र हाम्रा जेठामहारानीका हजुरमा चढाई परस्पर विरोध गराई फेरि जनरल भीमसेन थापालाई कैदमा हलाए । धनदौलथ फेरि सर्वस्व गराए । बिहुर्मत भएको लज्जा देखाई श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापाको प्राण त्याग

गराए । भाइबिरादहरूलाई जनै फिकी अजात भयो भनी सुनाए । जनाना आइमाईहरूलाई नंगा पहिरन गराई तिलंगा नागा प्यादा लगाई हेलंबु, भोट, बुकोट, बोलाई पुन्याए । जनरल भीमसेन थापाको ज्यू मार्दा काममा गएको जनरल माथवरसिंह आइपुग्दा यी दुष्ट निमकहरामीहरूले तिमी थापाहरूमाथि अन्याय जबरजस्तीसंग बिहुर्मत गरेका हुन् । आज १९०० साल वैशाखमा जनरल माथवरसिंह आई हाम्रा हजुरमा दाखिल हुंदा हाम्रा कुलको अपवादको पुर्पक्ष बक्सनुहोओस् भनी हाम्रा र नानी युवराजाधिराज हाम्रा कान्छामहारानीका हजुरमा बिनति पार्दा हाम्रा हुकुमले हुनमान्ढोकामा भैभारदार गैह्र, थरघर, दुनियाँ बाउन्न लाख, कपू पल्टन आठ हजार राखी हामीसमेत राज गरी रणजंगे, करवीरे, रणदले, कुले, इन्द्रवीरे, रणबमे, कनकासिंह, कुलचन्द्र शाह, गुरु कृष्णराम मिश्रप्रभृति यी दुष्टको मतियार सबै जोडी श्री जनरल माथवरसिंह थापाप्रभृति तिमी थापाहरू सबैसित पुर्पक्ष हुंदा यी दुष्टहरूले ९४ सालमा विषसम्बन्धीको बात लगाई थापामाथि हामीले गरेको बेहोरा सबै कुट्टा जालसाज गरी चुक्ली पारेको हो । गाथगादी हुं गासम्बन्धीका कुरामा र सरकारवास्तामा थापाहरूलाई कसूर कपटमा कायल गर्न सक्दैनौ । सरकारमा चार पुस्तासम्म गाथगादी हुं गाको सोझो चिताई खरखाई गरी आएका मूलवजीर श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापालाई कीर्ते जालसाजको चुक्ली पारी बिहुर्मत गरी प्राण त्याग गराउन जानेनौ । यिनका भाइबिरादहरूलाई अजातसंभ र जनाना आइमाईलाईसमेत बिहुर्मत गरी धनदौलथको बरबाद गर्न जानेनौ, बिरायौं भनी रणजंगेप्रभृति सबै कायल भए । आफना खुशी राजीसंग कायलनामा लेखिदिए । भारी कचहरीका कौशलमा ठहरेबमोजिम हाम्रा हुकुमले ती दुष्ट अपराधीहरूलाई आफू आफूले गरेको अपराधमाफिक काट्नु, मुड्नु, नाक काट्नु, जिभ्रो काट्नु इत्यादि भारी दण्ड गरी दरवार माकूम गरी यी दुष्टहरूको बिजाईमाफिकको सजाय गरिबक्स्यौं । श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापाप्रभृति तिमी सबै थापाहरूले हाम्रा गाथगादी हुं गाको बहुतेँ सोझो चिताई सबै कुराबाट खरखाई गरेको ठह्यो । तिमी हाम्रा सोझा वजीर रहेछौं । तिमीहरूलाई दुष्टहरूले पोलेको विषसम्बन्धी र अरू नभएका कुराको अत्तो फरेब लाएका सबै कुरामा जित्यौ । हामीबाट र श्री नानी युव-

राजाधिराज श्री कान्छामहारानीबाट श्री जनरल माथवरसिंह थापालाई जितावरीको चौशला बाँधिबक्स्यौं । ९४ सालमा दुष्ट निमकहरामीहरूले जबरजस्तीसित सर्वस्व हरण गराएका तिमीहरूको, तिम्रा भाई, छोरा, भतिजा, चेलीबेटीहरूको र तिमीहरूका सम्बन्धमा परेका तिमीहरूले लाएअह्लाए गर्ने कारबाही चाकरसमेत गैह्रको अधि बक्सेको बिर्ता, बेख, मानाचामल, फिक, ढार, मरवट, किनुवा, बिर्ता, बांधा, घरखेत, बारी, सुवारो, गोठ, कटेरो, घरघडेरी, ज्यूनी, जगाजमीन, तामापत्र, लालमोहर, हिसाबकिताब, तरतमसूक, बहीपत्र, आलमाल, लहना, गहना, नगद, जिनिस्, लत्ताकपडा, कमारा, कमारी, हांती, घोडा, गाई, भैसी र तिमीहरूका बिर्ता, मानाचामल, जागीर गैह्रको रकमीदारसित बांकी रहेको गैह्र सर्वस्व हुकुमले जग्गा बक्सी दान गरी सांघसिचाना सहिछाप भई बक्सेको समेत फोई बाहाल गरिबक्स्यौं । औ जनरल माथवरसिंह थापाले हाम्रो निमकको सोझो चिताई आफना कुलको अपवाद उद्धार गरेको यश निमित्त श्री जनरल कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापाका सर्वस्वमा आएको धनदौलथ, घरखेत, बिर्ता, बेख, जग्गा गैह्र चाकरबाकरसमेत एकोटी बक्स्यौं । हाम्रा निमकको सोझो चिताई आफना खातिरजामासित सन्तान दरसन्तानपर्यन्त भोग गर इति संवत् १९०० साल मिति श्रावण वदि २ रोज १ शुभम् — — — — —

त्यस पछि “मुखत्यार खाऊ” भनी जनरल माथवरसिंह थापालाई मुखत्यार मान र अधि नभएको “श्री प्राइमिनिष्टर याण्ड कम्पाण्डर इन चीफ जनरल कलाबहादुर” भन्ने खितापका साथै लाख रुपियाँको खानगीसमेत बक्सियो । अनि माथवरसिंह थापाले भर मुलुकका जङ्गी र निजामतीको परपजनी गरी मुलुकको बरबन्दोबस्त मिलाए । उनलाई भएको मुखत्यारीको लाल मोहर यस्तो थियो:-

“आगे जनरल माथवरसिंह थापा के ९४ साल देखि चण्डाल पांडेहरूले गर्दा धेरै कुराको चिरीत बेहोरा हुन गई हामीबाट तंलाई मुखत्यार नबक्से हाम्रो गाथगादी, हुंगामा र सलतनमा खलबल पर्न गयो भन्ने ठहराएका थियौं । श्री गुरु, पुरोहित, चौतरिया, काजी, सरदार, कम्पू, पल्टन कम्पनी र छोटा बडा बाउन्न लाख पहाड मध्येसका प्रजा प्राणी गैह्रले पनि जनरल माथवरसिंह थापालाई मुखत्यारी

बक्सिएन भने सबै काम कुरा बिग्रन गयो, सरकारमा पनि सुबिस्ता भएन, दुनियांमा पनि रीतिथिति भएन भनी हाम्रा हजुरमा विन्ति पार्दा र यिनीहरूले बोल विन्ति गरेको हाम्रो सबै बन्ने सप्रने ठहर्दा तैले हाम्रो गाथागादी ढुंगाको सोझो गरी कामकाज गर्दागर्दै मुलुक सपानाको मनसुवा र केही उद्योग गर्नाको मनसुवा राखुन्जेल, बढिया तवरसंग फाइदा हुने काम गरुन्जेल हामीबाट र हाम्रा सन्तान जाहानबाट खोसमोस नगर्नु भनी हाम्रा घरघरमा र एक टक जंगी, मुलुकी, गौडा, धुरा, मुहुडा, पाहाड, मध्यस सबै हाम्रा भरमुलुकको कामकाज बन्दोबस्त गर्नाको हाली-मुहाली मुखत्यारी गरिबकस्यौं । आफ्ना खातिरजामासित अघि श्री ५ जिज्यू बाजे द्रव्य शाह, श्री ५ महाराज जिज्यू बाजेज्यू पृथ्वीनारायण शाहदेखि हामीहरू पर्यन्तले आजको ढुंगाको असल हुने, हाम्रो गाथागादीको सम्भार गर्ने, गुष पुरोहित चौतरिया काजी सरदार गैह्र भैभारदारको इज्जत हुमैत रहने, प्रजाप्राणीहरूको रक्षा पालन हुने कामकुरामा हामीबाट र हाम्रा सन्तान जाहानबाट बिरीत गरिबकसन बागे, बिराहमा गई, ब्राह्मण, ब्राह्मणी र भैभारदार गैह्र छोटो बडा कसैलाई रगतपक्ष शास्त्री शासना गरिबकसन लाग्यौं, अनाहकमा अंग्रेजको छाउनीमा गई चमक पार्न लाग्यौं भने तैले हाम्रा हजुरमा विन्ति पारी थाम्नु । भैभारदार, भित्रिया, बाहिरिया गैह्र छोटो बडा कसैले तंबाहेक हाम्रा हजुरमा कुनै कुराको पनि बोल विन्ति नगर्नु । आफ्नो खानादाना, दुःखदर्दको बोल विन्ति गर्दा तंमारफत विन्ति पार्नु र हुकुम बक्सेबमोजिम तैले निकास गरिदिनु । कसैले तेरो विपरीत बोल विन्ति गरेमा हामी र हाम्रा सन्तानबाट सुनि बक्सिनेछैनौं भनी तैले यो मोहर शिरमा राखी गाथागादी ढुंगाको बढिया हुने, अघिदेखि चलिआए-बमोजिमको कामकाज, परपजनी, बन्दोबस्त चलाउंदा तेरा चित्तमा जस्ता तरहले हाम्रो गाथागादी र मुलुकको बन्ने सप्रने देख्छस् सोमाफिक साधुपुर्ने कुरा साधी आफूले आंठुपुर्ने कुरा आंटी कामकाज बन्दोबस्त गर्नु । ढुकुटीमा सालबसाल जगेरा बढाउँदै गर्नु । परपजनी गर्दा भैभारदार गैह्र जंगी मुलुकीमा हाम्रो सोझो चिताउने तेरा सर-चन्जामा चल्नेलाई अघि सनातनदेखि चलिआएबमोजिम आलोपालो मिलाई पगरीहरूलाई हाम्रा हजुरमा ल्याई दर्शन गराउनु, अरू तंसित दर्शन गरी हुनेलाई तंछेउ दर्शन गराई पजनी गर्नु । अब उप्रान्त गुरु पुरोहित, चौतरिया, काजी, सरदार, कपतान, भैभारदार, कम्पू, परटन, कम्पनी

गैह्र जंगी मुलुकी तनाहादेखि उमराउसम्मको सबैले हाम्रो बन्ने सप्रने कुरामा तैले अह्राए लाएको जो मान्दैन त्यसलाई जातअनुसार जीव धनको सजाय गर्नु । किन सजाय गरिस् भनी हामीबाट र हाम्रा सन्तान जाहानबाट कसैले तेरो जीव, धन, सन्तान, जाहान कसैको पनि दगा नगर्नु भनी तेरा बाबा जनरल श्री कम्पाण्डर इन चीफ भीमसेन थापालाई श्री बाजेज्यूबाट काशीमा गरिबकसनभएको जर्द मोहरबमोजिमको तैले काम कुरा गर्दा घटीबढी भएको सबै माफ गरिबकसी अभयको लालमोहर गरिबकस्यौं । कुनै कुराको डर नराखी बिफिक्रीसित हाम्रो बन्ने सप्रने काम काज गर औ रीतिबमोजिम हामीहरूका जाहानले तंसंग काम लाए अह्राए भने पनि हामी तीनै सरकारका हजुरमा विन्ति पारी हुकुम बक्सेबमोजिम गर्नु । हामीहरूको मान मर्यादा घटाउने काम नगर्नु । औ ढुकुटीबाट केही कामकाजले रुपियां पैसा क्किनुपर्दा र जगेरा केही राख्दा हाम्रा हजुरमा विन्ति पारी राख्ने क्किने काम गर्नु । इति संवत् १९०० साल मिति पौष शुति ७ रोज २ शुभम्- - -

यी महाराजबाट मन्त्री माथवरसिंह थापालाई यस्तो मोहर गरी प्राइमिनिष्टर मान दिएर राज्य गरिरहेका थिए । मिनिष्टरले पनि आफ्ना बाबा भीमसेन थापाको लास अफालेका ठाउँ विष्णुमतीका किनारमा चौघेरा समेत भएको ठूलो देवालय र बघैचा समेत बनाए । त्यहाँ भीम मुक्तेश्वर भन्ने महादेव स्थापना गरी प्रख्यात गराए । साथै आफ्ना बागभित्र पनि श्रीकृष्णको मन्दिर बनाए ।

नेपालमा कस्तै गर्दा पनि जालसाज छुटनुको सट्टा ऊ बढ्न लाग्यो । यी मिनिष्टरले मुलुकको कामकाज र परपजनी गर्दा आफूले भने जस्तो पुगेन भनी कान्छा बडामहारानीबाट मनमा रिसानी भएको थियो । सो मिनिष्टरलाई पनि थाहा थियो । “श्री युवराजाधिराज सुरेन्द्र विक्रम शाह गादीका मालिक हुन् । यिनको सोझो चिताई आफूलाई बक्सेको धर्मपत्रबमोजिम काम गर्नु उचित हो । जालसाज भई मेरा बाबा भीमसेन थापालाई मारी कुकुरलाई मासु खुवाएर के बन्थो ? सब बरबाद भएर गयो । आज पनि मलाई मारी सरकारको बन्दछ भने मलाई मारेर मेरो मासु कुकुरलाई खुवाउनु । सरकारको बढिया हुने र घटिया हुने पछि देखिएला” भनी मिनिष्टरले सरकारमा बराबर विन्ति चढाउँदै थिए । आफूमाथि फेल जाल परेको थाहा पाए पनि डर कति नलिई सुन्याईसित मुखत्यारी

खेलाइरहेकै थिए ।

यसै बीचमा युवराजाधिराज केही महीना भादगाउँका दरवारमा राज गरी काठमाडौं राजधानी फिरे । संवत् १९०१ सालका मार्ग महीनामा श्री युवराजाधिराज, उनका महारानी, श्री ५ महाराजाधिराज र श्री कान्छा बडामहारानीसमेत राजपरिवारका सकल जाहान, मुखत्यार, भैभारदारहरू, गैह्र पल्टन र उर्दी भई पसले दोकानदारसमेत भारी डबलसित चिसापानीको बाटो गरी ढुकुवावासतर्फ गए । हिटौंडामा २१३ दिन मुकाम भएपछि श्री ५ महाराज र श्री ५ युवराजाधिराजको मन फाट्यो । श्री ५ महाराजाधिराज “काशी जान्छु” भनी सवारी भयो । अनि मिनिष्टरले ९४ सालपछि भारदारहरूले अंग्रेजलाई लेखिदिएको याददास्तको कागज पल्टनको लाम राखी सुनाए । त्यसै बेला श्री ५ महाराज परेठमा आई रिसाएर पल्टनलाई आसय दिदा पल्टन जत्रतत्र लागे । मिनिष्टरले घोडा चढी पल्टनलाई आऊ भन्ने उर्दी दिएर “श्री ५ महाराजाधिराजलाई फर्काउंछु” भनी बढेर गए । पल्टन भने हुज्जत गरी हिटौंडाबाट निशान नउठाई त्यसै बस्यो । सो कुरा जाहेर हुँदा मिनिष्टरले श्री ५ महाराजाधिराजको हुकुम लिई, आफूलाई बक्सेको अभयको लालमोहर शिरमा राखी, आफ्ना आठपहरिया असी संय जवान साथमा लिई तथा नगी तरवार हातमा लिई हिटौंडातर्फ आएर पल्टनका हुज्जतवाला अफिसर, अजिठन, हुद्दा र सिपाहीहरूलाई यक्रेदै बांधी पल्टनका निशान र पल्टन गैह्र आफ्ना साथमा लिएर ढुकुवावासमा श्री ५ महाराजाधिराजका हजुरमा हाजिर भए ।

त्यही मौकामा ‘आजदेखि श्री ५ महाराजाधिराजको हुकुम चल्थो’ भनी तीन शहरमा ऊयाली पिटाइदिनु’ भन्ने मिनिष्टरको पुर्जा नेपालतर्फ चलान भयो । सोहीअनुसार नेपालमा ऊयाली पनि पिटियो । सबै पगरीहरूले ढुकुमीनामाको रुपिया राखी दर्शन गरे । अनि मिनिष्टर र कलाबहादुरले, ९४ सालमा रैबन्दी हुँदा पगरीहरूले घोडा पाल्न पनि सकेनन् । त्यसबाट हजुरको सवारीमा सोह्र बेशोभा भयो’ भनी विनति पारी रैबन्दी फुकाइदिए । त्यसबाट खुशी भएका पल्टन र निजामतीहरूले श्री ५ महाराजाधिराजको दर्शन गरे । त्यसका भोलिपल्ट हुज्जतवाला हुद्दा सिपाही १३।१४ जनालाई छानी काटिदिए । अजिठन

फरवीर बस्नेतलाई छुन्ड्याइदिए । त्यसै दिन सवारी पनि नेपालतर्फ कूच भयो । नेपाल तीन शहरमा गाउँ गाउँ सब ठाउँका प्रजाहरूले सडक सडकमा हाजिर भई धूपहरू बालेर सिन्धूरयात्रा गर्दै श्री ५ महाराजाधिराजको सवारी भिस्त्याए ।

त्यसैका केही दिनपछि श्री मिनिष्टर माथवररसिंह थापा कलाबहादुरलाई श्री ५ महाराजाधिराज, श्री ५ युवराजाधिराज र श्री ५ महाराजी तीनै जनाबाट श्रीपेज, हुमाँउको कल्की, कडासाहित हीराको माला र तीनफेरा लाख लाख रुपियाँको खिल्लत बक्सियो । स्वर्णपत्र भन्ने नाउँ गरी हीरामोती जडको तक्मा बक्सिंदा गलामा लगाउने गरेको थिए । निर्भय निमित्त भनी नगी तरवार बक्सिंदा हातमा लिई हिँड्थे । यी बजीर बहुरत शूरा, हकी र शीखीन हुनाले थोरै वर्ष बजीरी चलाए तापनि यिनले ठूलूला काम गरे । यिनले राजा बक्सई पगरीहरूलाई ढुकुवावासमा फुकाइबक्सेको रैबन्दी दिदा अघिको भन्दा बढाई दिएका हुनाले सबै पगरीहरूले घोडा पाली महाराजको सवारी भएका बखतमा घोडामा सवार हुने हुँदा बहुते शोभा देखिन्थ्यो ।

यिनै ताका फौज बडाउने मनसुवा हुँदा १९०१ सालका माघमा १९०२ सालका वालीदेखि बाली खुवाउनालाई राजा बक्सई कम्पू दफदरखानाका खिरदार बुद्धिमानसिंहबाट कामकाज गराई रातदिनभरमा पगरी गैह्रको बडुवा रैबन्दीबमोजिमको खानगी बांधी नासलचौकमा गादीपुर्जा बाँडिदिए । पुराना पल्टन ११ माथि राजदल १, महीन्द्रदल १, कालीप्रसाद १, सर्वध्वज १, रणप्रियदल १, जम्मा ५ पल्टन थपी १६ पल्टन तुल्याए । कम्पाण्डर कर्णेल १, कर्णेल १ समेत जम्मा पगरी २८२, लयम बहीदार ८०, हुद्दा गोलन्दार सिपाहीसमेत ८७७० लाजिमपिपा ११८२, खलासी ४१८, कालिगड ३१८, बादशाही बाजा ७७, पल्टनिया बाजा १२६, दफदरपट्टि ३८६ जम्मा जवान अघिका र थपसमेत गरी ११६४४ खडा भए । फेरि कम्पनीमा नेपालमा हुने चौतरियालाई नाल २०० र काजी हुनेलाई नाल १०० तैनाथ पाउने रीतको बन्दोबस्त बाँधिदिए । गौडा गौडालाई तर्जुमा गरी तैनाथ दिएको फाँट यस्तो थियोः— नेपालका चौतरिया र काजीके गएको कम्पनी ११, पूर्वपट्टि र चिसापानीसमेतके ६, पाल्पाके ४, प्यूठानके ३३

दुल्लूके २, सल्यानके १, जुमलाके १, डोटीके ६, मध्येसके ९ जम्मा कम्पनी ३८ के जबान १०६७२ कम्पू र कम्पनी-समेतको सब जम्मा जबान २२३१६ खडा भए। पल्टन फोर्नु बढिया छैन भन्ने तजवीज गरी सरकारबाट मंजूर हुँदा भएको लालमोहरको बेहोरा यस्तो थियो:-

आगे हाम्रा नानीहरू र गुरु, पुरोहित, मिनिष्टर, जन-रल, भैयाद, चौतरिया, काजी, सरदार, भैभारदार गैह्रप्रति आजदेखि उप्रान्त चांदवाला कम्पू पल्टन अरू कसैको तैनाथमा नराख्नु। जो चांदवाला कम्पू पल्टन फोरी जत्रतत्र लाउने विनति पानीमा जो पस्ला सो ढुंगा डुवाउने निमक-हरामी ठहर्ला। हामीबाट पनि यी कम्पू नफोर्नु भनेर मिनिष्टर जनरलको घरबाहेक अरू कसैका ढोकामा नजान्नु। बन्देज नाथी कसैका ढोकामा गई जालसाजको काम गर्ने-लाई पनि जातअनुसारको भारी सजाय होला भन्ने धर्मको बन्देज बांधिबन्स्यौं इति संवत् १९०१ मास मिति पौष शुदि ११ रोज १ शुभम्.....

यो बजीर माथवरसिंह थापाले गोरखपुरबाट नेपालमा धाई दुश्मन कालु पांडेहरूलाई मराउंदा जंगबहादुर कुवर-संग सल्लाह लिएका थिए। उनले पनि आफ्नो बल बुद्धिले भेटेसंग पूरा मद्दत दिएका थिए। फेरि ढुकुवावासपर्वमा पनि सखमाफिक मिनिष्टरको रायमुताबिक कामकाज गरेका हुँदा जंगबहादुरसंग खुशी भई मिनिष्टरले 'मेरा भाइभतिजाका दर्जाबिमोजिम दर्जा दिई राखूँला' भनी जवाफ दिएका थिए।

एक दिन "एकसूर्य वैद्यले धमानसिंह राणालाई औषधी भनी विष खुवाएर मारे" भनी मिनिष्टर माथवरसिंहले सरकारमा जाहेर गरे। 'वैद्यले किन विष खुवाई मादये?' भनी जंगबहादुरले कुरा काटे। 'खुवाउने मानिस कायल भइसक्यो, तिमी त्यस्ता कुरा गर्दछौं' भनी मामाभानिजको छेडछाड पर्दा विरोधको बीज रोपिएको थियो।

एक दिन श्री ५ महाराजबाट दुनियां, भारदार, ब्राह्मणलगायत सबैलाई सबै कुराबाट अनेक किसिमको जुलूम भई दुःख हुंदा दुनियां, भारदार, पल्टन गैह्रले टुंडिलेलमा बसी कौशल गरे। "बालक कालमा हामीले नजानी यस्तो जुलूम गर्दा पनि तिमीहरूले किन संक्राएनौं भनी पछि श्री ५ जानकार होइवसेपछि हुकुम भयो भने हामीले के

विनति चढाउनु? तसर्थ बिराहको हुकुम भएमा नमान्नु" भन्ने कौशलबाट ठहरियो। सोहीबमोजिम कागज लेखी सबैले सहिछाप गरिसकेपछि सो कुरा सरकारमा जाहेर भयो। "श्री ५ को हुकुम नमान्नु भनी भारदारहरूले सहिछाप गरेका मुद्दामा तिमी मुखत्यार भई सबै भारदार जम्मा गरेर यो कुरा हामीले गर्न जानेनौं भनी कायलनामा लेखाई ल्याऊ र काट्नेलाई काटौंला, राख्नेलाई राखौंला भन्ने सरकारबाट हुकुम भयो। अब ती मानिसहरूको कागज लेखाई ल्याउनुपन्यो" भनी मिनिष्टरले भने। "सो कागजमा मेरो पनि सहिछाप परेको छ" भनी जंगबहादुरले विस्तार गरे। आफू कायल भएपछि अब मेरो टुपी यिनैका हातमा भयो भन्ने मनमा विचार गरे पनि। अनि आफूले गरेका कुरामा किन डराउनु? भनी गैह्र भारदारलाई जम्मा गरी कुमारीचोकमा कचहरी गरे। यस मुद्दामा कुनै भारदार पति बोल्न सकेनन्। अनि जो भएको कुरा कचहरीमा विस्तार गरी 'हामीले गर्न जानेकै छ। हाम्रा कुरामा सहि गर्छौं भने हामी बोल्दछौं, हाम्रा पछि लाग। होइन भन्छौं भने तिमीहरू बोल, हामी तिमीहरूका पछि लाग्दछौं भनी जंगबहादुरले सबै भारदारलाई बुझाए। सबै भारदारले जंगबहादुरको कुरा मंजूर गरे।

त्यस पछि मिनिष्टरका घरमा पुगी उनका सामुन्नेमा कुनै भारदारले पनि नबोल्दा त्यस विषयको विस्तार जङ्गबहादुरले गरे। उनीसंग धेरै कुराको छेडछाड हुंदा मिनिष्टरले रिसाई "पल्टनलाई के भनी बुझाउँछौं, ? फत्यजंग शाहका पालाका मानिस छैनन्" भनी मिनिष्टरले सोधे। "पल्टनलाई म बुझाउँला" भनी जंगबहादुरले जवाफ दिए। "उसो भए श्री ५ लाई के भनी बुझाउँछौं? जाऊ, बुझाउन सक्छौं भने बुझाऊ" भनी घानमा जंगबहादुरलाई पारे। जंगबहादुरले सबै भारदारहरू साथमा लिई श्री ५ का हजुरमा भए भरको सबै कुरा विनति गरे। दरवारमा श्री ५ युवराजाधिराजलाई अधिदेखि रिछाई हात लिइसकेका र अरूहरूसंग पनि केही जोड भइसकेको हुनाले यस विषयमा केही नहुंदा सबै जना त्यसै फर्के। यस कुराबाट र अरू साना तिना कुराबाट पनि मिनिष्टर माथवरसिंह थापाको र जंगबहादुरको ईबी परिरहेको थियो।

पछि दरवारमा जंगबहादुरको रवाफ जम्दै आउँदा मिनिष्टरले यसलाई अर्कै जगामा पठाउनु पन्यो भनी डर देखाएर "श्री ५ बाट बिकाइका हुकुम नमान्नु भन्ने बारेका

मुद्दामा तिमीलाई मारन तयार छन्, नमारी छोड्ने छैनन् । किन व्यर्थ ज्यान गुमाउँछौ ? तिमी यहाँ नबस, भागी जाऊ” भनी सुनाए । “यहाँ जस्तो मामा हुनुहुन्छ भने गरे बिराएको भए पनि मनुपर्ने छैन भने नबिराएको कुरामा किन मरुंला ? भनी जंगबहादुरले भने । “के गर्दछौ, दरवारमा मेरो पनि उस्तो जोड छैन, जानिकै छौ” भनी मिनिष्टरले भने । “नबिराएका कुरामा मलाई केको डर छ ?” फनी जंगबहादुरले भने । “श्री ५ राजेन्द्रका हुकुममा मेरा छोरा रणउज्ज्वलको टाउको ल्याउनु भने पनि ल्याउनेछु भने अरूको त के कुरा ?” भनी मिनिष्टरले छनक हाने । “राजाले राह वा विराहको जस्तो हुकुम जसलाई दिए पनि बजाउनु कि ?” भनी जंगबहादुरले सोधे । “राजाले दिएको हुकुम किन नबजाउनु ?” भनी मिनिष्टर जनरलले भने । “उसो भए जस्तो प्रारम्भमा होला सहनुपर्नेछ” भनी जंगबहादुर घर फर्के । त्यस दिन-देखि फन् नानातरहको तर्कवितर्क खेल्दै आएका थिए ।

केही दिनपछि मिनिष्टर माथवरसिंह थापाले छाउनी-घरका बीचको छाँट फिकी १९०२ साल वैशाख वदि १ रोज ४ देखि टुडिखेलमा छाउनी बनाउनु आरम्भ गरे । मिनिष्टरमाथि ढुकुवावासका मुद्दामा श्री ५ कान्छा बडामहारानीको रिस फन् बढ्दै गएको थियो । यो कुरा श्री ५ महाराजाधिराजलाई केही थाहा थिएन ।

एक दिन आफ्ना पक्षका भारदारहरूसंग जाल बांधी काजी कंगबहादुर कुवरलाई मामासंग फुटाएर आफ्ना हात-मा लिई गगनसिंहले कंकेश्वरीमा लगेर धरोधर्म गराए । श्री ५ कान्छा बडामहारानीबाट भित्री संचो सल्लाह गर्दा “मिनिष्टर माथवरसिंह थापालाई नमारी हाँफो मनोज्ञ चल्ने भएन” भन्ने निर्णय भयो । उनलाई डाकन पठाई न्हकनदरवारका कौशीमा ल्याएर एकलै पारौ संवत् १९०२ साल वैशाख शुदि ११ रोज ७ का दिन रातको ९ घडी चढ्दा काजी जंगबहादुर कुवरका हातले वन्दुकले हानी मामा नाता पर्ने श्री प्राइमिमिनिष्टर याण्ड कभ्याण्डर इन चीफ जनरल माथवरसिंह थापा कलाबहादुरलाई मारे । यिनको लास लगी श्रीपशुपति आर्यघाटमा संस्कार गराइ-दिए । दंगा भएकै दिन मिनिष्टरका छोरा कभ्याण्डर कर्णेल रणउज्ज्वल थापाले आफ्ना बाबुको तक्मा गलामा लगाई ३।४ लाखको जुहारत लिएर काजी शेरजंग थापा, लेफटेन

बालमुन्दर खत्री र सुबेदार रणध्वज थापाहरूका साथमा रातारात गरी विदेशतर्फ गए । मिनिष्टरको सर्वस्व भयो । भीमसेन थापाका मुखिनी जेठी र माहिली दुवै जनालाई मानाचामलको जगाजमीन र नारायणथानका टोलमा घर दिई राखे । त्यसपछि कान्छा बडामहारानीको चमक बढ्यो ।

संवत् १९०२ साल ज्येष्ठ वदि १० रोज ३ मा काजी जंगबहादुर कुवरले वसन्तपुर तहवील लिई कालीबक्स, पुरानागोरख र देवीदल तीन पल्टनको तैनाथका साथै जनरलमा दर्शन गरे । कान्छामहारानीका छोरा साहिला साहे-बज्यूका ददा काजी गगनसिंहले लेटर, श्रीनाथ, राजदल, महीन्द्रदल, रामदल, कालीप्रसाद र शमशेरदल ७ पल्टनको तैनाथका साथै जनरल मान पाई संवत् १९०२ आश्विन वदि ७ रोज २ मा मुखत्यारीमा दर्शन गरे । त्यसै दिन विदेश भागेका काजी अभिमानसिंह राना आइपुगी बडा-कौशी लिएर नयाँगोरख र सर्वध्वज दुइ पल्टनको तैनाथ पाई जनरल भए । चौतरिया फत्यजंग शाहले पनि देशबाट आइपुगेर बज्रवाणी, शेर र सिंहनाद ३ पल्टन आफ्नो तैनाथमा लिए । काजी दलभंजन पांडेलाई रणप्रियदल १ पल्टनको तैनाथ दिए । यस्ता प्रकारले १६ पल्टन बाँडिए ।

यति व्यवस्था भइसकेपछि सबै चौतरिया, जनरल र मुखत्यारहरूले श्री ५ बडामहारानीका हजुरमा साधसोझ गरी मुलुकको कामकाज चलाएका थिए । श्री ५ महाराज-बाट कान्छा महारानीलाई हुकुम दिएको हुनाले हुकुमी काम कान्छामहारानीबाट चलाइएको थियो । मिनिष्टर माथवरसिंह थापाले सिमलेमा लाठ र मेमसाहेबसंग बन्दो-बस्त गरेअनुसार नेपालमा रहेका रेजिडेन्ट लाइन्डसाहेब र मेमसाहेबसमेत नेपालमा बस्दिन भनी संवत् १९०२ मार्ग शुदि १३ रोज ६ का दिन सरकारमा बिदा भई देशतर्फ गए । उनका बदलामा अर्का बडासाहेब आई नेपालमा बसे ।

यी महाराजका पालामा संवत् १९०३ वैशाख शुदि ३ रोज ५ का दिन ३।४ घडी दिन चढ्दा कीर्तिपुरमा अग्नि-प्रवेश भई २१ घर जले । वैशाख शुदि ९ रोज ३ मा फेरि कीर्तिपुरमा घेरै असिना पर्दा खेतमा ब्यू पनि रहेन । असिना लाग्नाले बालकहरू पनि घेरै ठहरै भए । यही साल ज्येष्ठ वदि ३ रोज ५ का दिन बिहान १।२ घडी दिन

चहदा ह्योछिडीकाभिन्न सुपुर पत्थी । ज्येष्ठ शुदि ६ रोज १ सिठीको दिन सिठीको तैमाशा हेर्न गएका बडासाहेबलाई सिठीको खेलमा प्रहार गरेका हुंगाले लाग्दा जनरले जंगबहादुर कुवरले खातिर गरी लयनसम्म पुन्याइदिए । आषाढ वदि ५ रोज ५ मा दुडिखेलमा राजाको सवारी हुंदा जनरल जंगबहादुर कुवरले ऐन्प्रेश बांची सुनाए । यी राजा सबैका मोलाहिजामा लाग्ने स्वभावका हुनाले आफू संप्रने र बिप्रने कुराको विचार पनि गर्दैनथे । त्यसकारण यिनका पालामा बहुते विकदर भएको थियो । मन्त्री पनि स्थिर हुन सकेका थिएनन् ।

अकस्मात् १९०३ साल आश्विन वदि ९ रोज ३ का दिन ९।१० घडी रात चहदा मुखत्यार जनरले गगनसिंहलाई यटखाधरका आफ्ना पूजाकोठामा पूजा गरिरहेका अवस्थामा कुनै एक मानिस छानाछानैबाट आई बन्दुकले हानेर मारी भाग्यो । त्यो मानिस यो हो भन्ने पत्ता लाग्न सकेन । यो खबर श्री ५ कान्छा बडामहारानीकहाँ जाहेर हुंदा महारानी अत्यन्त कोप भई जनरल गगनसिंहका घरको पुगेर “यिनको लास उठाउन हुंदैन, मुंडको मुंड नजोरी मान्दिन” भन्दै आफ्ना बाहुलीमा नंगी तरवार लिई बाहुली कम्पित गर्दै “विनाकसूर विनाहुकुमले मेरो बजौरलाई भारदारहरूको खेलले मारे । अब श्री ५ महाराज बक्सार्द निसाब गर्छौं” भनी कोतका शीशमहलमा राज भयो । अनि जनरल जंगबहादुर कुवर, चौतरिया फत्यजंग शाह र जनरल अभिमानसिंह रानाहरूलाई “यस कुराको पुर्पक्ष गर” भन्ने हुकुम भयो । उनीहरूले शोभाशंका परेका भारदारहरूलाई तिलंगा पठाएर पत्नी कोतभिन्न पाटीमा छुट्टाछुट्टै राखे । जनहीपीछे पालो राखेर काजी कालु शाहीलाई एक छुट्टामा नेल ठोकी काजी सिंहवीर पाडेलाले नेल ठोक्न ठीक पारेका थिए । कुट्टनालाई बासको कोर्दा पनि तयार थियो । १३।१४ घडी रात गएका अवस्थामा श्री कान्छा बडामहारानी कोतको शीशमहलका छिडीमा राज भई कचहरी हुंदै थियो ।

दैवको इच्छा पनि गजवैको हुन्छ । जनरल गगनसिंह माने मानिस पत्ता लगाउन भारदारहरूको कुरा मिलेन । शीशमहलका भित्री छिडीमा बसेका भारदारहरूमा शंके शंकाले आफूसमा बन्दुक तमचाले हानाहान र तरवारले काटाकाट चलन लाग्यो । फलस्वरूप कचहरी उठ्यो । महा-

रानी शीशमहलमा राज भएको थियो । त्यसका केही बेरपछि जनरल जंगबहादुरले “मलाई हुकुम बक्से ददा जनरले गगनसिंहलाई माने भारदारलाई पत्ता लंगाई सजाय गर्दा हुं” भनी विनति चढाए । “हुन्छ जंगबहादुर, लौ मार, तलाई हुकुम दिए” भन्ने हुकुम भै जापना बाहुलीको नंगी तरवारसमेत सौपियो । उनले हुकुम शिरोपर गरी उल्लिखेर “बहिल्यै हुकुम हुन्छ, हतियार नलिई चोडो आउनू” भनी भारदारहरूका घरघरमा मानिस पठाई फिकाए । अनि जंगबहादुरले बाहिर आफ्ना तैनाथका तीन पल्टनको घेरा दिई भित्र कोतमा हतियार नलिई आएका फत्यजंग शाह आदि गरेका सबै भारदारहरूलाई हुलेर सामेल भएका सबैलाई काटी मारे । रगत, मांस, हाड र गिडहरूको रास लाग्दा महाभारतको लडाई जस्तो भयो । कसैकसैले थाहा पाउँदा बाहिरबाट र कसैले भित्र पसेपछि पनि ढलमा पसी उतैबाट निस्केर भागे । यस्तो संहार भएको दिन संवत् १९०३ साल आश्विन वदि ९ रोज ३ का रात्रीमा हो । यसको नाउ कोतपर्व रह्यो । त्यस कोतमा काटिने, मारिने, मुडिने, धपिने र भाग्नेहरूको नाम यस प्रकार छः-

मनेमाः- आफ्ना घरमा दगा परी मरेका ददा जनरल गगनसिंह १, कोतमा मरेका चौतरिया फत्यजंग शाह १, चौतरिया खड्गविक्रम शाह १, चौतरिया नरहरिविक्रम शाह १, जनरल अभिमानसिंह राना १, काजी दलभंजन पांडे १, काजी रणगंभीर पांडे १, काजी रणजोरे थापा १, काजी रणसिंह थापा १, काजी गोप्रसाद शाह १, काजी दलबहादुर शाह १, काजी बक्तवारसिंह भंडारी १, कपदार वीरकेशर पांडे १, कपदार कीर्तिध्वज पांडे १, सरदार भवानीसिंह खत्री १, सरदार समरबहादुर शाह १, सरदार गुणप्रकाश शाह १, सरदार शत्रुभंजन शाही १, सरदार युद्धनरजंग शाही १, सरदार अर्जुन थापा १, कपतान मोहनवीर शाही १, निजको छोरा १, कपतान वीरबहादुर शाह १, बट्टीवान शाहीका छोरा १, कुंभेदार गैडा मल्ल १, ददा दण्डकेशर १, द्वारे योगराज १, जमादार विष्णुभक्त १, हवलदार कालु खवास १, अर्दली इन्द्रवीर राउत १, ... १, मारिएका जम्मा ३१ जना भए ।

भागनेमाः- कान्छागुरुज्यू नारायण पण्डित १, हेमनाथ

पण्डित १, चौतरिया वक्ष शाह १, चौतरिया बबर-जंग शाह १, काजी सिंहवीर पांडे १, काजी कालु शाही १, सरदार दलकेशर पांडे १, कर्णेल वीर-विक्रम शाह १, कर्णेल नारायणसिंह थापा १, सरदार सुमेदसिंह कवर १, सरदार जयभद्र अधिकारी १, रणकेशर शाह १, ददा रससिंह १, कपतान कुलचन्द्र राना १, कपतान रत्नसिंह राना १, पूर्ण-चन्द्र शाही १, कपतान जयविक्रम शाह १, कुंभेदान सिंहदल गुरुङ १, कुंभेदान केशरसिंह राउत १, कुंभेदान भूमिनन्दन पाध्या १, सुवेदार विक्रमार्क मल्ल १, गोविन्द पण्डित १, रघुनाथ ढुंगाना १, जमादार रघुवीर बस्नेत १, लेफटेन भोटु थापा १, युद्धवीर राव १, जम्मा भान्ने २६ जना भए ।

मुडिनेमाः— खडानन्द पाध्या कुइकेल १, रंगनाथ खनाल १ जम्मा २ जना भए ।

धपाइमान्नेमाः— चौतरिया ज्यान शाह १, कौइण्डी जित शाह १, जनरल माथवरसिंह थापाका परिवारहरू १, जनरल रणवीरसिंह थापाका परिवारहरू १, काजी तिलविक्रम थापाका परिवारहरू १, काजी शेरजंग थापाका परिवारहरू १, कपतान भवानी-भक्त शाहीका परिवारहरू १, काजी जंगवी पांडे १, कपतान सन्तवीर थापा १, कपतान भैरवबहादुर पांडे १, कपतान कीर्तिवीर थापा १, कुंभेदान बक्तवार हमाल १, कुंभेदान भक्तिकुमार हमाल १, कुंभेदान फौदसिंह कुवर १, कपतान ऐमानसिंह खत्री १, खरिदार ज्ञाननिधि पाध्या १, सुवेदार अजपसिंह १, चोपदार देव पाध्या १, सहदत्त पण्डित १, वैद्य धीरलोचन पाध्या १, जमादार काशीनाथ पाध्या १, सर्दार सर्वजित थापा १, हुहा युद्धवीर राउत १, अदली दधिराम पाध्याका भतिजा १, द्वारे रत्नवदन १, मुसी धाई १, यिनी-हरूलाई र काटिनेमारिनेहरूका जाहानबच्चाहरूलाई समेत “तिमीहरूले यहाँ बस्न पाएनौ, आफ्नो जो भएको धनदौलथ लिई देशमा जाऊ” भनी धनदौलथ लैजान दिएर सबैलाई नंगीपहिरनसंग कोतपर्व भएका भोलिपल्ट धपाइदिए । अभयानन्द पुरीलाई पनि धपाए । यी अभयानन्द भनेका जन-

रल रणवीरसिंह थापा हुन् । पाल्पागौडामा रहेका चौतरिया गुरुप्रसाद शाहलाई अधिदेखि नजरबन्दीमा राखेका थिए, उनले थाहा पाई भाग्दा पल्टन त्यसै फिरे । काजी भीमविक्रम शाह पनि डोटीगौडाबाट भागे । यस्ता तरहसंग नेपालमा दैवी काम भई कोतपर्व भयो । गगनसिंहको लास आर्यघाटमा र अरू कोतमा काटिनेहरूको लास तलतिरका घाटमा लगी जलाए ।

यति काम पूरा भइसकेपछि संवत् १९०३ साल आश्विन वदि ११ रोज ४ का दिन बिहान कोतबाट प्रस्थान गरी हनुमान्ढोकाभित्र पसेर जनरल जंगबहादुर कुवरले श्री ५ महाराजाधिराजको दर्शन गरे । कोतमा भएको सबै हाल विस्तारसंग विनति गर्दा निज जंगबहादुरलाई उत्तिखेरि मुखत्यारी गरी प्राइमिनिष्टर याण्ड कम्पाण्डर इन चीफ जनरलको खिताब बक्सियो । मिनिष्टरका संमतले उनका माहिला भाइ काजी बमबहादुर कुवरलाई बडाकौसी बक्सियो । साहिला भाइ काजी ब्रीनरसिंह कुवरले कुमारीचोक पाए । काजी जयबहादुर कुवरले च्यान्फ्रे-कौसी पाए । काहिला भाइ कृष्णबहादुर कुवरले कम्पाण्डर कर्णेल मान र पाल्पागौडाको तैनाथ पाए । अरू तीन भाइ रणउद्दीपसिंह कुवर, जगत्शमशेरजंग कुवर र धीरशमशेरजंग कुवरहरूले कर्णेल मान पाए । मिनिष्टरका जेठा दाजु भक्तवीर कुवरले कपदारी मान पाए । त्यसपछि मिनिष्टरका अफिसर रणमेहर अधिकारी र सनकसिंह खत्रीले बडा-कपतान पाए । अरू सबै पगरीहरूलाई पनि मिनिष्टरले काममाफिक दर्जा बढाईदिए । यस्ता तरहसंग जंगबहादुर कुवरले मुखत्यारी मजबूत पारी राजा बक्सिएर मुलुकको कामकाज गरिरहेका थिए ।

नेपालमा यति भइसकेपछि पनि जालसाज चल्दै थियो । श्री कान्छा बडामहारानीले यी मिनिष्टरमाथि दगा गरी आफ्ना पक्षका भारदारहरूसंग संमत जालसाज गरेर मान्ने बन्दोबस्त गरेको रहेछ । सो कुरा मिनिष्टरले धर्माधिकार विजयराज पण्डितज्यूबाट थाहा पाए । “अब मैले फेरि भारदारहरूको निर्मूल नगरी मुलुकको बरबन्दोबस्त गर्नु पाइन” भनी संवत् १९०३ साल कार्तिक शुदि १२ रोज ७ का दिन नंगी तरवार, बन्दूक, पेस्तवलहरू लिएर आफ्ना तर्फका पगरी भारदारहरूका साथमा गई बाटैमा फेला

परेका वीरध्वज बस्नेतलाई पहिले मारे । अनि वसन्तपुरका ढोकाबाट भित्र पसी आफूलाई मार्न बिकट बसेका भारदारहरूलाई पछाडितर्फबाट काट्दै र मार्दै केही नासलचोकमा, केही भंडारखालमा र केही अन्यत्रसमेत लपेटा दिँदै र पक्राँदै धेरै भारदारहरू मारी शत्रुको निर्मूल गरे । यसको नाउँ भंडारखालपर्व रह्यो । यस पर्वमा काटिएका र भागेका भारदारहरूको नाम यस प्रकार छ :-

काटिनेमा:- काजी वीरध्वज बस्नेत १, कपतान मानसिंह बस्नेत १, सरदार दलमर्दन थापा १, सरदार वीरकेशर बस्नेत १, कुंभेदान पुरन्दर थापा १, जमादार सिंहवीर १, द्वारे केशरसिंह १, कुंभेदान शक्ति हमाल १, सुबेदार बागसिंह महत १, कपतान उमेदसिंह बस्नेत १, लैनहवलदार नरजित राना १, कपतान कोकले १ जम्मा मारिएका १२ जना भए ।

भान्नेमा:- सरदार रणभद्र बस्नेत १, सरदार समरजित बस्नेत १, कपतान जगसिंह बस्नेत १, कुंभेदान कनकासिंह खत्री १, कुंभेदान कालु थापा १, सुब्बा भूरमण जोसी १, कपतान गोठु बस्नेत १, सुब्बा नरशेखर खत्री १, जर्नेल बजीरसिंह १, सुबेदार सम्मान थापा १, सरदार बखतसिंह बस्नेत १, खरिदार कृष्णलाल पाध्या १, डिट्टा रुद्रलाल पाध्या १, काजी रणवीर राना १, यज्ञशीला केटी १, रुद्रशोभा केटी १, काशिका धार्डे १, जम्मा १७ जना भए ।

यति काम भइसकेपछि मिनिष्टर जंगबहादुर कान्छा बडामहारानीकहाँ गई 'मलाई कस्तो धर्मपत्र गरिबक्सि-एथ्यो । आज मेरै जीउमाथि दगा भयो । एउटी रानीको स्वार्थले गर्दा नेपालको दुःगा बिगान पाइँदैन' भनी महारानीलाई उत्तिखेरै दरवारबाट निकाला गरे । "काशी जान्छु" भनी महारानी एकदेव वैद्यका घरमा बस्न गइन् । साहिला र काहिला दुइ साहेबज्यू पनि महारानीका पछि लागे । श्री ५ महाराज राजेन्द्रविक्रम शाहबाट "म पनि रानीसंगै काशी जान्छु" भन्ने हुकुम भयो । 'हजुरबाट यो काम गर्नु मनासिब छैन, गद्दी हजुरैको छ' भनी विनति गर्दा पनि नमानी जिद्दी गर्दा एउटा कबूल नगरी सवारी

हुन हुँदैन' भनी मिनिष्टरले कुरा उठाए । 'यति महीना दिनभित्र नेपालमा आइन भने मेरा छोरा जेठासाहेबज्यूलाई गद्दी दिनु' भन्ने कबूलनामा लेखाई लिए । त्यसपछि श्री ५ महाराज पनि एकदेव वैद्यका घरमा सबारी भई राज भयो ।

यसै दिन श्री ५ स्वामी महाराजबाट ६२ सालमा हरण गरिएको देवता र ब्राह्मणहरूको बिर्ता जफत भएको पाप राजालाई लागेको छ, सो पाप छुटाउनुपर्छ भन्ने संमत गरी देवता र ब्राह्मणहरूको जफत भएको बिर्ताको सट्टा जमीन दिनु भन्ने हुकुम बक्साउँदा मिनिष्टर र अरू भारदार पगरीहरूले लाखौं रुपियाँ सलामी चढाए । यही साल मार्ग वदि ३ रोज ६ मा हीरालाल छाले दफदरखाना मेगजिन तैनाथ पाई काजी भए । श्री ५ राजेन्द्रविक्रम शाह काशी सवारी हुने हुनाले यही वदि ४ रोज ७ का दिनदेखि नेपालमा श्री ५ महाराजाधिराज सुरेन्द्रविक्रम शाहको हुकुम चलाए । त्यस उपलक्ष्यमा ५८ तोपको सलामी पनि भयो । त्यसपछि कान्छा बडामहारानीलाई साहेबज्यू दुइ जनाको टाहाचल बिर्ता र अरू जगाजमीनको समेत सट्टा-बापत रुपियाँ, दौलथ, हीरा, मोती, जुहारहरू दिए । यही मार्ग वदि ६ रोज २ का दिन श्री ५ महाराजाधिराज राजेन्द्रविक्रम शाह, श्री ५ कान्छा बडामहानी र साहिला, काहिला दुइ साहेबज्यूहरूको काशीतर्फ सबारी भयो । यसै उपलक्ष्यमा खुशी हुँदा विजयराज अधि धर्माधिकार मात्र भए पनि उनले अब राजगुरुको पदवी पनि पाए ।

यसै साल पौष शुदि ३ रोज २ मा टुङ्डिखेल लैनभित्र स्याल पस्यो । त्यसको भोलिपल्ट अब उप्रान्त १६ पल्टन-हरूका खेतखुवा सट्टापट्टा नगर्नु भन्ने दफदरखानालाई रुक्का भयो । यही शुदि १० रोज १ का दिन लाठ दर्जाका अंग्रेज लैनमा आउँदा यही शुदि १३ रोज ४ का दिन नोछेब्रैठकमा मुलाकात भई बागघरमा बस्न गए । साथै बढाई पनि भयो । यही साल माघ वदि २ रोज २ मा माहिलासाहेबज्यू उपेन्द्रविक्रम शाहले लाख रुपियाँको खानगी पाए । यही साल फागुन वदि ५ रोज ६ मा गणेश दल पल्टन १ थपी चोभारगणेशमा निशान चढाए । रामदल पल्टनमा दुइ सय नाल थपिए ।

यी मन्त्री बहुत होशियारी र अकलबुद्धिसंयुक्त शूरासमेत हुनाले यिनको ऐश्वर्य बिगारौं भनी भागी मोगलान

गएका भारदारहरूले फेरि दगा गर्न लागे । छद्मके पठाएका मानिस जतिलाई थाहा पाएर बीचमै पक्की मार्दै छुन्ड्याउँदै गरे । १९०४ साल वैशाख शुद्धि १० रोज १ का दिन दगा गर्न आउने दुइ जनालाई पक्रेर टुङ्डिखेलमा पल्टनले लात हनाई मराए । अजंवेगीको हात काटिदिए । १९०४ साल ज्येष्ठ वदि १२ रोज ३ का सन्ध्याकालमा अन्नाधुन्न बत्तास आउँदा भण्डारखालको ठूलो रूख ढल्यो ।

यिनै ताका भोगलानामा रहेका भैभारदारहरूका सल्लाहले फेरि मिनिष्टरमाथि दगा गर्न भनी कुंभेदान शेरमर्दन हमाल र जमादार डम्बरसिंह बिष्टसमेत चार जना आई किलागलटोलका उदासका घरमा बसेर बन्दूक भरी दगा गर्ने मौका हेरिरहेका रहेछन् । उक्त कुरा जाहेर हुंदा पल्टन पठाएर उनीहरूलाई पक्की त्यो घर मैदान बनाए । पक्रिएका चारै जनालाई कुटपिट सजाय गरी नेल ठोकेर जेलमा राखे ।

त्यसपछि मिनिष्टर जंगबहादुर कुवरले श्री ५ महाराज सुरेन्द्रविक्रम शाह, श्री ५ महारानी, भैभारदार, पगरी, गुरुपुरोहितलागतसंग सरसल्लाह गरी "श्री ५ महाराजाधिराज राजेन्द्रविक्रम शाहबाट आफूले रानीसंग काशी जांदा कबूल गरेको यादै नगरी आफ्नो राजगद्दीको माया मारेर भोगलानमा बस्नु भगुवा भारदारहरूको जालकलमा लागेपछि अब श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहबाट आर्जेको ढुंगा डुबाउन हुंदैन" भन्ने सबैको सम्मत्तिले निर्णय गरी 'अब राजगद्दीमा राज गरिबविसयोस्' भनी विनति पारेर श्री ५ महाराजाधिराज सुरेन्द्रविक्रम शाहलाई संवत् १९०४ साल अधिक ज्येष्ठ वदि १३ रोज ४ का रात्री ४।३ मा नासलचोकका डबलीका गद्दीमा राज गराए ।

यिनले ३४ वर्ष राज्यको भोग गरे । यी राजाका ४ रानीमध्ये माहिली सानैमा स्वर्ग भएकीले त्यस ताका जेठी त्रैलोक्यराज्यलक्ष्मी, साहिली सुरराजलक्ष्मी र कान्छी देवराजलक्ष्मी सजीव थिए । ज्येष्ठ वदि १४ रोज ५ मा बतासले त्रिशूलडबलीका शालिकको आधा आङ फुटयो । रातको ८ घडी चढ्दा उल्कापात पनि भयो । यही साल दहचोकमाथिबाट पंचरंगी पछेउरा ओढे जस्ता स्वास्नीमानिस देखिए । यही कार्तिक वदि ९ रोज २ मा अट्कोनारायणको शिर खस्यो । मार्ग वदि २ रोज ४ मा ग्रहण लागे

जस्तो पनि देखियो । यही वदि ४ रोज ६ मा त्रैलोक्यको दक्षिणतर्फको पुरानो बैठक भत्काई साइत हेरेर राम्रो किसिमले नयाँ बनाई तयार गरे ।

संवत् १९०४ साल मार्ग वदि ८ रोज ३ मा पुनर्वसु नक्षत्रर र विष्कम्भ योगका दिन श्री ५ जेठामहारानीका गर्भबाट रात्रीको घडी १०।३० जांदा श्री शाहेबज्यू त्रैलोक्यविक्रम शाह पैदा भए । त्यस उपलक्ष्यमा नानातरहका उत्सव, तमाशा, नाच, कीर्तन, बक्स, खिल्लतहरू भए । १९०४ साल मार्ग शुद्धि १२ रोज १ का दिनदेखि किताबमा चढेकालाई मात्र बाजी खान दिनु, नचढेका जवानलाई नदिनु भन्ने नियम बांधी कम्प्याण्डर किताब खडा भयो । यही चैत्र शुद्धि १३ रोज ५ मा सेतामत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा गर्दा इन्द्रचोकमा पुगेपछि रथ ढल्यो । १९०५ साल वैशाख वदि २ रोज ५ का दिन मोठतहवील १ मात्र राख्नु भन्ने बन्देजको लालमोहर गरी अरू १५।१६ तहवील खारेज गरे ।

१९०५ साल ज्येष्ठ वदि १ रोज ६ का दिन दिगन्तलीका देवालयमा बज्र पढ्यो । ज्येष्ठ वदि ४ रोज २ मा शेर, कुत्ता र बाघ जुधाउँदा शेर र कुत्ताले बाघलाई टोकी दखल पार्दा त्यसै पीरले केही बेरपछि बाघ मर्न्यो ।

उता भोगलानमा गएका बूढामहाराज राजेन्द्रविक्रम शाहले भगुवा भारदारहरूसंग सल्लाह गरी अलौमा बसेर धर्मपत्र गरे । त्यहाँ रहेका भारदारहरूका साथमा गएका ढाक्रेढुके मानिसहरू जम्मा गरी काजी हीरालाल कामार्फत मेगजिनससेत खडा गरे । रातारात केही फौज बरेबातर्फ पठाएर तहवील लुटी रुपियां ल्याए । सो कुरा श्री ५ महाराजाधिराजमा जाहेर हुंदा रिसानी भई मन्त्री मिनिष्टर जंगबहादुरलाई हुकुम भयो । उनी पनि रिसाई "यी बूढाराजाले नेपालका जालखेलमा पसी भैभारदारहरू सबै नाश पारे । फेरि भोगलानमा बसी जाल कमाउन लागिरेहेछन् । यिनलाई नेपालमा नल्याई भएन । यिनको गाथ बचाई पक्रेर ल्याउनु । अरूहरूलाई भने कत्तल गरी आउनु" भनी हुकुमको उर्दी दिएर बडाकपतान सनकासिंह खत्रीको मुखत्यारीमा दुइ पल्टन खटाई पठाए । बडाकपतान अलौमा पुगेर पांच सात हजार ढाक्रे र भगुवा भारदारहरू जम्मा भइरहेका ठाउँमा नेपालबाट गएका २ पल्टन हुली हान्दा कुनै पनि मुख नपरी हातहतियारहरू छाडेर डांका भागे फैं

भागै । उनीहरूको भागाभाग हुंदा पल्टनले बन्दुकले हान्दै र तरवारले काट्दै लमारे । बूढाराजासंग रहेका कपतान कीर्तिवीर थापा र छेमडेलको कालिदासलाई पनि मारे ।

त्यसपछि बूढाराजालाई “नेपाल पाउलाग्नुहोओस्” भनी विनति गर्दा “जात्र” भनी जिद्दी गरिबक्सियो र हुकुम-बमोजिम बलैसंग मियानामा हाली नेपाल चलान गरे । यसको नाउं “अलौपर्व” रह्यो । त्यसपछि ज्येष्ठ शुदि १५ रोज ६ का दिन श्री बूढामहाराज राजेन्द्रविक्रम शाह नेपालमा आइपुग्दा खानलाउनको संभारका साथै चाहिंदो टहलुवा र पहरा दिई पाटनदरवारमा राखे । केही वर्ष पाटनमै राज गरेपछि काठमाडौंका दरवारमा ल्याई छुट्टै खण्ड गरेर हुकुमका उर्दीबमोजिम राखे । यसै बखतमा वसन्तपुर जाने ढुंगाको भरेड ढिकी बाहिर गाह्लाबाट भरेड बनाई वसन्तपुरमै जाने बाटो बनाएको हो । यस्ता प्रकारले मिनिष्टरले आनन्दसंग मुखत्यारी गरी वसन्तपुरमै बसेका थिए ।

संवत् १९०५ साल भाद्र शुदि २ रोज ४ का दिन ६ थरका श्रेष्ठ नेवारजातका दुलाहाले डोली मियानामा चढी कलश लिएर दुलहीका घरमा जन्त जानू भन्ने स्थितिको लालमोहर हुंदा दुइचार थर श्रेष्ठहरूले यस रीतसंग विवाह गर्ने गरे, अरूहरूले अघिदेखि आफ्ना कुलमा चलेको रीत छोडेनन् ।

त्यसपछि मिनिष्टरका माहिला भाइ कम्याण्डर इन चीफ भए । साहिला र काहिला भाई जनरल भए । जय-बहादुरसाहिं सेकेन जनरल भए । यस्तै तरहसंग मिनिष्टरका भाइछोरामा दर्जा र मान बढ्दै गयो । यही साल आश्विन वदि १ रोज ५ का दिन जनरल, कर्णेल, कपतान, लेफटेन, सुबेदार, खरिदारसंसंका सुनका तोडा लाउनेलाई आफ्ना चांदमा कल्की लगाउनु भन्ने उर्दी भएको हुनाले त्यस दिनदेखि कल्की लगाउने रीत चल्यो । आश्विन शुदि ५ रोज ३ का दिन श्री पंचालिगभैरवको यात्रा गरी देवघरमा पस्दा दलिन भांविणर देवता भइमा खसे । घ्यांपो ढली मूर्ति पनि कुचियो । यही मार्ग शुदि १३ रोज ६ का दिन फेरि मिनिष्टरमाथि दगा गर्न लागेका मुद्दामा काजी मेघगंभीरसिंह बस्नेतलाई ज्यान माफ दिई नाक खोपिदिए । अरू पांच छ जना मानिस त्यस मुद्दामा काटिए ।

संवत् १९०५ साल पौष वदि २ रोज ६ का दिन

श्री ५ जेठामहाराणीका गर्भबाट माहिला साहेबज्यू नरविक्रम शाह पैदा भए । यस्ता प्रकारसंग मन्त्री जंगबहादुर कुवर राणाले निष्कण्टक मुखत्यारी चलाए । मध्येस र पाहाडको बरबन्दोबस्त मिलाई लाखौं रुपियां आमदानी बढाएर अघि-काले भन्दा धेरै धनदौलथ ढुकुटीमा थन्क्याए । हात्ती, बाघ, अर्ना, गैडा, हरिण, मृग, आदि वनजन्तुहरूको शिकार खेली धेरै हात्ती पक्रेर हात्तीसार भराई धन्य कहलाइरहेका थिए ।

मानिसको मनमा सग्री देशदेशावर ढुल्ने र नयां कुरा हेर्ने इच्छा हुन्छ । जंगबहादुरलाई पनि त्यस्तो इच्छा भयो । संवत् १६०६ सालमा “अंग्रेज बादशाहको र हात्रो सिमाना जोरिएको छ । त्यसको फौज, खजाना, हातहहियार, मुलुक दौलथ, आमदानी, खर्च, स्थिति र बन्दोबस्त के कस्तो रहेछ ? बादशाही तखत बेलायत लण्डन शहर कहां र कस्तो रहेछ ? त्यहाँका भारदार र दुनियांहरूको मिजास कस्तो रहेछ ? अऊसंम हिन्दूस्थानका कुनै मानिस पनि लण्डन बेलायत पुगेर आएका छैनन् । उनीहरूको मुखजवान र अखबारको बेहोरा सुन्दा साथै साह्ला हिन्दूस्थानका राजा, नवाफ र बादशाहहरूको मुलुक लिएको देख्दा सबै ताजुब मान्दछन् । अंग्रेजको स्थान, बल र पराक्रम तहकीकात गर्न अऊसंम हिन्दूस्थान, मध्येस, पाहाड, भोट र चीन कसैले पनि सकेका छैनन् । अब परमेश्वरको कृपा भयो भने म चारधाम पनि गर्दछु । हिन्दूस्थान, बेलायत १२ टापूका बादशाहहरूको बेहोरा र कारखाना के कस्तो रहेछ सबै बुझी उनीहरूसंग दोस्ती गर्नुपरे दोस्ती पनि गर्दछु” भन्ने मनमा विचार गरी आफ्ना माहिला भाइ बमबहादुर कुवर राणालाई मुलुकीखाना र जंगीफौजको अभिभाराको अख-त्यारी दिए । श्री ५ महाराजाधिराज सुरेन्द्रविक्रम शाहका हजुरमा बिदा भई भाइ कर्णेल जगतशमशेर र धीरशमशेर, बडाकपतान रणमेहर अधिकारी, काजी करवीर खत्री, काजी हिमदल थापा, काजी डिल्लीसिंह बस्नेत, लेफटेन लालसिंह खत्री, लेफटेन भीमसेन राना, सुब्बा सिद्धिमानसिंह राजभंडारी, सुब्बा शिवनरसिंह, सुब्बा पृथ्वीधर उपाध्याय तथा हुदा, सिगाही, केटा, पोशाकेसमेत पच्चीस जना आदमी साथमा लिई मुलुक सफर गर्नालाई श्री प्राइमिनिष्टर याण्ड कम्याण्डर इन चीफ जंगबहादुर कुवर राणाले संवत् १९०६ साल माघ महीनाका ४ तारीखका दिन चिसापानी-किल्लाको बाटो गरी प्रस्थान गरे ।

क्रमशः